

ВАСПИТАЊЕ

У ФУНКЦИЈИ ДОБРОБИТИ И ЦЕЛОВИТОГ РАЗВОЈА ДЕЦЕ

Водич за запослене у установама основног
и средњег образовања и васпитања

ЦИП-Центар за интерактивну педагогију
Министарство просвете Републике Србије

2023.

Република Србија
МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ

САДРЖАЈ

УВОД	3
Коме је намењен и како се може користити водич?	3
Васпитање деце	6
ИНТЕГРИСАЊЕ ВАСПИТНЕ УЛОГЕ У ЖИВОТ И РАД ШКОЛЕ	9
Васпитна улога школе	9
Планирање васпитног рада – изазов и одговорност за све учеснике у школској заједници	14
Како да школа буде више од места за учење?	16
Јачање васпитне улоге школе унапређивањем ваннаставних активности	20
Дисциплина и васпитне мере	21
Улоге наставника у образовно-васпитном процесу	22
ПОДРШКА ЦЕЛОВИТОМ РАЗВОЈУ ДЕЦЕ	27
Кључне компетенције које желимо да деца развију	27
Шта је добробит деце и како је подржати?	32
Шта је социјално-емоционално учење и зашто је важно за успех у школи и животу?	39
Зашто је важно да деца активно учествују у животу и раду школе?	44
Зашто је важно подстицати вршњачку подршку у школи?	47
Подршка ученичком парламенту и вршњачким тим	49
ОСНАЖИВАЊЕ РОДИТЕЉСКИХ КОМПЕТЕНЦИЈА ЗА ВАСПИТАЊЕ ДЕЦЕ	52
Васпитавање деце топлином и правилима	52
Подршка породицама за васпитну улогу	55
ЛИТЕРАТУРА И ЛИНКОВИ	59

УВОД

Коме је намењен и како се може користити водич?

„Васпитање у функцији добробити и целовитог развоја деце – Водич за запослене у установама основног и средњег образовања и васпитања“ (у даљем тексту Водич) креирао је стручни тим ЦИП-Центра за интерактивну педагогију у сарадњи са Министарством просвете Републике Србије.

Васпитање деце је важна и увек актуелна тема јер има дугорочни утицај на децу и њихове породице, као и заједницу у којој живе и друштво у целини.

Наставници и други запослени у школама имају велику одговорност јер утичу не само на образовање већ и на васпитање многобројне деце, преносећи им друштвене вредности и подржавајући њихов целокупан развој. Поред успостављања климе која подржава учење, потребна је отвореност запослених да разумеју развојне, породичне и друге изазове са којима се деца суочавају и пруже им одговарајућу подршку.

У Водичу се појашњава васпитна функција установа образовања и васпитања и њен значај за развој детета, установу и друштво, законски и подзаконски оквир, одговорности и могућности деловања установе. Водич указује како запослени могу подстаћи родитеље да доприносе остваривању васпитне улоге у школској средини и усклађују своје васпитне методе са научно и истраживачки поткрепљеним приступима васпитавању деце.

Водич је доступан у електронском формату на линку и QR коду

Промотивни видео који представља Водич доступан је на линку и QR коду

<https://drive.google.com/drive/folders/1KNMmRQRdVHnEfKK1P1ojqE-he-rIXKkQr?usp=sharing>

<https://drive.google.com/drive/folders/1GOQhdus5oNJsIpGaMxNjN-3SOKi3Nm2Eb?usp=sharing>

Циљеви Водича су да:

- допринесе јачању васпитне улоге установа образовања и васпитања
- подстакне већу подршку установа образовања и васпитања породицама за васпитну улогу
- подсети на значај улоге запослених у установама образовања и васпитања који васпитавањем генерација деце доприносе развоју друштва и оснажи их за ту улогу.

Водич нуди идеје за преиспитивање досадашње праксу и рад на унапређивању васпитне улоге појединаца и установе у целини. Наставници¹ (разредне и предметне наставе) у непосредном су контакту са децом и родитељима, и као и сви други запослени у школи делују васпитно на децу тако да је Водич и њима намењен (директор, стручни сарадник [психолог, педагог и библиотекар], социјални радник, дефектолог, логопед, андрагог, помоћни наставник, педагошки асистент и андрагошки асистент).

Водич је у функцији унапређивања компетенција запослених:

- да интегришу васпитну улогу школе у све домене рада како би подржали целовити развој деце, стварали услове за њихову добробит и подстакли развој компетенција за одговорну партиципацију у друштву
- да оснажују родитеље/старатеље² да васпитавају децу пружањем љубави и подршке и увођењем правила, без кажњавања.

Кључни део Водича односи се на интегрисање васпитне улоге школе у наставне, ваннаставне и слободне активности, развијање компетенција запослених за васпитну улогу, и подршку породицама за остваривање васпитне улоге. Водич обухвата и садржаје који доприносе бољем разумевању васпитања деце, као што су: добробит, социјално-емоционални развој и учење деце, развој компетенција деце, вршњачка подршка и њен значај за превенцију вршњачког насиља, и партиципација деце у животу школе.

¹ Сви термини у Водичу употребљени у мушком граматичком роду обухватају особе мушког и женског рода на који се односе (нпр. наставник – наставница, стручни сарадник – стручна сарадница, сарадник у настави – сарадница у настави и сл.).

² Под термином „родитељ“ у Водичу се подразумевају сви законски заступници детета (родитељ, старатељ, усвојитељ).

Ограничен обим Водича не даје могућност за детаљнији приказ, тако да су садржаји у вези са обухваћеним темама дати у виду основних напомена, као подсетник или инспирација за лично учење и хоризонталну размену у установи. За даље истраживање дати су линкови који воде ка законским и подзаконским актима и другим корисним публикацијама.

Водич је намењен запосленима у установама основног и средњег образовања, што значи да се бави васпитањем деце која похађају млађе и старије разреде основне школе и деце која похађају средњу школу. Овако широк распон узраста ограничио је могућност да се Водич детаљније бави сваким од њих, већ се више задржава на универзалним питањима. Сваки наставник, стручни сарадник и други стручњак који ради са децом прилагодиће садржаје и препоруке за унапређивање праксе узрасним и другим специфичностима ученика са којима ради, на основу свог искуства и рефлексije досадашње личне и школске праксе.

Водич се може користити за индивидуално учење и за заједничко учење запослених, као и за размену искустава. Промишљање унапређивања праксе односи се на интеракцију са децом у наставним, ваннаставним и слободним активностима и свакодневnoj комуникацији, као и на рад са родитељима и њихово повезивање и узајамно оснаживање.

У Водичу можете наћи:

Важне напомене

Питања која подстичу промишљање личне и школске праксе

Препоруке и идеје за унапређивање образовно-васпитне праксе

Васпитање деце

Васпитање је процес којим родитељи и други одрасли утичу на развој и понашање деце. Васпитним приступом и поступцима се делује на формирање личности детета и преносе породичне, школске и друштвене вредности и правила понашања. Васпитање је комплексно и изазовно, поред знања о томе како на развој личности и добробит деце утичу различити стилови васпитања, васпитање подразумева и емпатичност, вештине комуникације, посвећеност, стрпљење и доследност одраслих.

Васпитање је нераскидиво везано са негом и подучавањем деце, одвија се током целог периода детињства и одрастања детета. На васпитање деце утичу компетенције одраслих, лична искуства, визије и циљеви које имају у односу на децу и друштво. Породица има најзначајнији утицај у васпитању деце али и наставници и други запослени у школама имају привилегију и одговорност да утичу на развој личности деце и тиме на развој друштва.

Васпитање би требало да допринесе да деца остварују добробит и одрастају у одговорне чланове заједнице.

Васпитање деце можемо да посматрамо са аспекта две кључне димензије:

- емоционална топлина, љубав, подршка и охрабрење које пружа одрасли и
- контрола, надзор, захтеви и очекивања које поставља одрасли.

Умеће васпитања огледа се у равнотежи која се успоставља између пружања топлине и подршке и успостављања правила понашања.

Васпитавање деце топлином и успостављањем граница понашања разликује **две врсте циљева васпитања:**

- Краткорочне васпитне циљеве усмерене на садашњост, на тренутак овде и сада када је потребно заштити дете, друге људе и околину, преусмерити му пажњу или зауставити непожељно понашање. Краткорочни циљеви су потребни, али би требало да воде остварењу дугорочних циљева и да их подржавају, а не да буду у колизији са њима.
- Дугорочни васпитни циљеви су везани за слику одраслог о детету у будућности, жељене особине и понашања у професионалном, друштвеном и приватном животу.

Како би истакли значај и могућности васпитавања деце без кажњавања, значајни аутори у овој области говоре о „позитивној дисциплини“.³

Позитивна дисциплина представља целовит приступ васпитавању деце, зато нам је ближи мало шири опис – васпитавање деце топлином (љубављу и подршком) уз успостављање граница (правила) понашања.

Пет критеријума позитивне дисциплине према др. Jane Nelsen⁴:

- позитивна дисциплина је приступ који је истовремено и нежан и чврст, уважавајући и охрабрујући;
- помаже деци да се осећају да припадају породици, заједници вршњака и школи и да су значајна и уважена;
- дугорочно је ефикасан (за разлику од казне која делује краткорочно, али има негативне дугорочне последице);
- учи дете важним друштвеним и животним вештинама које позитивно обликују карактер (као што су поштовање, брига за друге, решавање проблема, одговорност, допринос, сарадња);
- позива децу да открију колико су способна и да искористе своју личну моћ на конструктиван начин.

³ Модел позитивне дисциплине у родитељству и управљању одељењем (Positive Discipline Parenting and Classroom Management Model) др. Jane Nelsen заснован је на радовима Alfred Adler и Rudolf Dreikurs, који датирају још из 1920. године.

<https://www.positivediscipline.com/about-positive-discipline>

Позитивном дисциплином у родитељству и подучавању бави се и др. Joan E. Durrant, ауторка публикација „Позитивна дисциплина у свакодневном родитељству“ (Positive discipline in everyday parenting) и „Позитивна дисциплина у свакодневном подучавању“ (Positive Discipline in Everyday Teaching: Guidelines for Educators), dr. Joan E. Durrant, Save the children.

⁴ <https://www.positivediscipline.com/about-positive-discipline>

Васпитање је процес који одрасли гради заједно са дететом. Одрасли који примењује овај приступ зна да се вештине васпитања уче, он посматра дете и покушава да га разуме и стално преиспитује своје поступке јер брине о добробити детета и краткорочно у датом тренутку, и дугорочно – како ће садашњост утицати на будућност детета.

Ефективно подучавање детета жељеном понашању је ненасилно, фокусирано на процес учења и тражење решења, подстицајно и засновано на развојним и личним потенцијалима деце.

Одрасли који васпитава дете топлином и успостављањем граница гради однос узајамног поштовања са дететом, прати и препознаје његове потребе и осећања, труди се да разуме шта утиче на понашање детета и шта је окидач за неку његову реакцију. Њему није једини циљ да дете одмах и сада промени понашање (мада је то неопходно када дете ради нешто што може да угрози безбедност њега самог и других), већ гледа иза његовог понашања како би могао да на њега утиче у жељеном смеру.

Одрасли који примењује овакав приступ развија вештине ненасилне комуникације и конструктивног решавања конфликта, подстиче и охрабрује дете да само или заједно са њим тражи решења. Њему није циљ да казни дете већ да га научи, жели да дете разуме зашто је неко понашање друштвено прихватљиво а неко није, како би развило самоконтролу понашања. Он жели да се дете понаша на начин који сматра прихватљивим и када није у близини и не може да га контролише. Зато подстиче дете да критички размишља, да буде самостално, да се труди и буде упорно и да верује у себе.

ИНТЕГРИСАЊЕ ВАСПИТНЕ УЛОГЕ У ЖИВОТ И РАД ШКОЛЕ

Васпитна улога школе

Поред тога што подучава децу знањима и вештинама, школа им преноси друштвене вредности, утиче на формирање њихових ставова, понашање и развој личности. Наставници и други запослени у школама могу значајно допринети развоју социјалних вештина, одговорности према себи и другима, емпатији и усвајању прихватљивих норми понашања, чиме доприносе и академским постигнућима деце.

Школа је место где ученици у интеракцији са вршњацима и наставницима, и наставним средствима имају прилику да развијају своје потенцијале, интересовања и таленте. Школа припрема ученике за живот и рад у савременом свету подстичући развој различитих компетенција потребних за њихово даље школовање и професионални рад, укључујући и компетенције за целоживотно учење.

Васпитање и образовање су нераскидиво повезани. Васпитна улога школе се реализује кроз различите садржаје, облике и методе рада и у редовној настави и у ваннаставним и слободним активностима, али пре свега кроз однос запослених према деци, родитељима и колегама.

„Образовно-васпитне установе имају важну јавну и културну функцију, а неопходно је реafirмисати и ојачати њихову васпитну улогу. Остваривању јавне и културне функције и јачању васпитне улоге допринеће и активности развоја и оснаживања капацитета запослених у образовању у областима које ће довести до развијања школског амбијента који афирмише вредности савременог демократског друштва, међусобно поштовање и уважавање, ненасиље и антидискриминацију, неговање и развијање националне културе и културног наслеђа, културе националних мањина и светске културне баштине.“⁵

⁵ „Стратегија развоја образовања и васпитања у Републици Србији до 2030. године“ („Сл. гласник РС“, бр. 63/2021).

Због значаја васпитне улоге школе за развој појединаца и друштва, законска и стратешка документа јасно уређују правце деловања, а Министарство просвете стручним упутствима и смерницама појашњава и конкретизује облике и методе реализације утврђених циљева и исхода.

„Стратегија развоја образовања у Србији до 2020. године, у делу који се бави подизањем квалитета, наглашава да је потребно, између осталог, обезбедити услове за развијање васпитне функције школе, подједнаку развијеност наставних и ваннаставних делатности, односно њихову хармоничну целовитост, као и услове за увођење једносменског рада у школама и организовање диверсификованих облика ваннаставних делатности за ученике.“⁶

Када се пажљиво погледају **основни циљеви образовања и васпитања у „Закону о основама система образовања и васпитања“**⁷, видимо да се већина директно или делимично односи на васпитање деце:

- обезбеђивање добробити и подршка целовитом развоју детета, ученика и одраслог
- обезбеђивање подстицајног и безбедног окружења за целовити развој детета, ученика и одраслог, развијање ненасилног понашања и успостављање нулте толеранције према насиљу
- развијање и практиковање здравих животних стилова, свести о важности сопственог здравља и безбедности, потребе неговања и развоја физичких способности
- развијање свести о значају одрживог развоја, заштите и очувања природе и животне средине и еколошке етике, заштите и добробити животиња
- развијање компетенција за сналажење и активно учешће у савременом друштву које се мења
- пун интелектуални, емоционални, социјални, морални и физички развој

⁶ „Опште упутство за јачање васпитне улоге школе кроз унапређивање ваннаставних активности у основним и средњим школама“

<https://zuov.gov.rs/wp-content/uploads/2020/05/vaspitna-uloga-skole.pdf>

⁷ „Закон о основама система образовања и васпитања“, „Службени гласник РС“, бр. 88 од 29. септембра 2017, бр. 27 од 6. априла 2018 – др. закони, бр. 10 од 15. фебруара 2019, бр. 6 од 24. јануара 2020, бр. 129 од 28. децембра 2021, бр. 92 од 27. октобра 2023.). Циљеви образовања и васпитања, Члан 8.

<https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2017/88/1/reg>

сваког детета, ученика и одраслог, у складу са његовим узрастом, развојним потребама и интересовањима

- развијање кључних компетенција за целоживотно учење, међупредметних компетенција и стручних компетенција у складу са захтевима занимања, потребама тржишта рада и развојем савремене науке и технологије
- развој свести о себи, стваралачких способности, критичког мишљења, мотивације за учење, способности за тимски рад, способности самовредновања, самоиницијативе и изражавања свог мишљења
- оспособљавање за доношење ваљаних одлука о избору даљег образовања и занимања, сопственог развоја и будућег живота
- развијање позитивних људских вредности
- развијање осећања солидарности, разумевања и конструктивне сарадње са другима и неговање другарства и пријатељства
- развијање компетенција за разумевање и поштовање права детета, људских права, грађанских слобода и способности за живот у демократски уређеном и праведном друштву
- развој и поштовање расне, националне, културне, језичке, верске, родне, полне и узрасне равноправности, толеранције и уважавање различитости
- развијање личног и националног идентитета, развијање свести и осећања припадности Републици Србији, поштовање и неговање српског језика и матерњег језика, традиције и културе српског народа и националних мањина, развијање интеркултуралности, поштовање и очување националне и светске културне баштине.

„Смернице за организацију и реализацију образовно-васпитног рада у основној школи у школској 2023/2024. години“ и „Смернице за организацију и реализацију образовно-васпитног рада у средњој школи у школској 2023/2024. години“, ближе уређују начин планирања, организовања и остваривања образовно-васпитног рада школе, са посебним нагласком на остале облике образовно-васпитног рада и унапређивање васпитног рада са ученицима у основној, односно средњој школи.

Наставници и сви други запослени у школи делују васпитно на децу, али посебну улогу имају одељењске старешине.

„Улога одељењског старешине у образовно-васпитном процесу је примарно васпитне природе и у вези је са активностима у оквиру одељењске заједнице ради развијања и неговања моралних вредности код ученика, толеранције, емпатије, развијања еколошке свести, развијања међупредметних компетенција.“⁸

Етос школе је често невидљив или тешко мерљив, али моћан фактор који утиче на постигнућа и понашање ученика, на односе између свих актера школског живота, на сарадњу са породицама и на рад запослених.

Етос је једна од шест области квалитета рада школе која обухвата следеће стандарде:⁹

- Успостављени су добри међуљудски односи.
- Резултати ученика и наставника се подржавају и промовишу.
- У школи функционише систем заштите од насиља.
- У школи је развијена сарадња на свим нивоима.
- Школа је центар иновација и васпитно-образовне изузетности.

Атмосфера која влада, односи међу свим учесницима образовно-васпитног процеса, успостављене норме понашања и њихово поштовање, превенција и конструктивно решавање конфликта, превенција и санкционисање насиља и дискриминаторног понашања, сарадња и тимски рад на свим нивоима, партиципација деце и родитеља основа су за успостављање школске средине у којој се и деца и запослени и родитељи осећају сигурно, прихваћено и добродошло, средине која је подржавајућа и подстицајна за развој и учење све деце. Етос школе одређује и однос према квалитету рада, континуирано преиспитивање праксе и њено унапређивање, како би била квалитетна и иновативна.

⁸ „Стручно упутство за педагошки рад одељењског старешине са Принципима квалитетног педагошког рада одељенског старешине“, 2023.

⁹ „Правилник о стандардима квалитета рада установе“ („Сл. гласник РС – Просветни гласник“, бр. 14/2018). <https://www.paragraf.rs/propisi/pravilnik-standardima-kvaliteta-rada-ustanove.html>

Етос школе је повезан са **инклузивношћу**, односно да ли школа обезбеђује услове да свако дете развија пун потенцијал у интелектуалном, емоционалном, социјалном, моралном и физичком развоју, у складу са узрастом, потребама и интересовањима. Отклањање препрека које отежавају деци да се успешно школују и пружање одговарајуће подршке даје јасну поруку да је свако дете важно и да му се пружа потребна пажња и подршка.

Подстицање деце да развијају емпатију и да брину једни о другима доприноси превенцији и смањењу вршњачког насиља. Одрасли својим примером моделују понашање деце, декларативним порукама се не постижу жељени ефекти.

Једна од улога школе је да пренесе породицама све деце да законски утврђени правци васпитања не могу да се мењају, да је школа у обавези да промовише вредности демократског друштва, али да постоји простор за заједничко планирање и осмишљавање начина којима се остварују.

„... поштовање људских права и права сваког детета, ученика и одраслог и уважавање људског достојанства; образовање и васпитање у демократски уређеној и социјално одговорној установи у којој се негују отвореност, сарадња, толеранција, свест о културној и цивилизацијској повезаности у свету, посвећеност основним моралним вредностима, вредностима правде, истине, солидарности, слободе, поштења и одговорности и у којој је осигурано пуно поштовање права детета, ученика и одраслог.“¹⁰

За усклађивање васпитног утицаја са школом породице треба да буду информисане о свим значајним аспектима живота и рада школе; да разумеју на који начин се све остварује васпитна улога школе, али и да добију уважавање, разумевање и подршку запослених. Почетни корак је упознавање наставника, а посебно одељењских старешина са специфичностима породица, у смислу порекла, језика који говоре, вере, традиције, норми понашања, услова живота и сл. **Интеркултурални приступ** заснован на поштовању и уважавању карактеристика породица доприноси бољем разумевању и усклађивању васпитних утицаја у најбољем интересу све деце.

¹⁰ „Закон о основама система образовања и васпитања“ („Сл. Гласник РС“, бр. 88/2017, 27/2018 – др. Закон, 10/2019, 27/2018 – др. Закон, 6/2020, 129/2021 и 92/2023): општи принципи образовања и васпитања, Члан 7.

Планирање васпитног рада – изазов и одговорност за све учеснике у школској заједници

Планирање васпитног рада обухвата дефинисање циљева, активности, садржаја, метода и потребних ресурса за васпитно деловање школе. То је сложен процес који захтева сарадњу и координацију свих учесника у образовно-васпитном систему. На нивоу школе планирање васпитног рада подразумева усаглашавање школских докумената са законским и програмским основама (школски програм, развојни план, годишњи план рада, статут, правилници), сагледавање и анализу резултата вредновања и самовредновања и потреба и интересовања ученика, наставника, родитеља и локалне заједнице. Стандарди квалитета рада школе¹¹ такође представљају оквир за планирање васпитног рада установе.

О планирању васпитног рада можете прочитати у „Смерницама за организацију и реализацију образовно-васпитног рада“¹².

Планирање васпитног рада на нивоу школе такође подразумева одређивање приоритета, циљева, задатака, активности, одговорности, рокова и индикатора успеха васпитног рада у школи. Основ за квалитетно планирање је укључивање свих чланова школске заједнице у планирање (ученици, родитељи, запослени у школи, представници локалне самоуправе и др.), као и праћење и стално преиспитивање и унапређивање васпитног рада у школи.

Како би планирање било у функцији унапређивања васпитног рада, потребно је да буде:

- ✓ у складу са потребама, приоритетима и могућностима школе и чланова школске заједнице
- ✓ засновано на подацима на основу анализе стања и (акционих) истраживања
- ✓ засновано на утврђеним циљевима и приоритетима који се остварују различитим стратегијама
- ✓ засновано на резултатима спољашњег вредновања и самовредовања
- ✓ партиципативно, колаборативно и демократско, да укључује све чланове школске заједнице у процесу припреме и спровођења плана
- ✓ континуирано, систематско и циклично, подлежући сталном праћењу, вредновању и унапређивању.

¹¹ <https://www.paragraf.rs/propisi/pravilnik-standardima-kvaliteta-rada-ustanove.html>

¹² OSNOVNA-SKOLA_Smernice-za-organizaciju-i-realizaciju-OV-rada-2023_2024.pdf (prosveta.gov.rs)

Стратешки дугорочни правци развоја школе дефинишу се развојним планом. То је документ који треба да усмерава целокупан рад, у коме треба да се препознаје мисија и визија школе и све оно што ту школу чини посебном. Планирање васпитног рада школе и развијања социјално-емоционалних компетенција ученика треба да буде препознато и у стратешком опредељењу школе.

У школском програму треба да се виде специфичности сваке школе и начини на које одговара на препознате потребе ученика, родитеља и заједнице, посебно у програмима који се односе на заштиту од насиља, злостављања и занемаривања, програму спречавања дискриминације и програмима превенције других облика ризичног понашања, програму ваннаставних активности, програму сарадње са породицом и сл.

Годишњи план рада школе доноси се у складу са развојним планом и школским програмом и у њему су операционализоване активности, дефинисани начини остваривања, носиоци активности, место и време.

Идеје за унапређивање наставе:

- ✓ Организујте конкурс и позовите све ученике да напишу мото школе, можете организовати гласање и изабрати мото са највише гласова.
- ✓ На огласној табли или уз помоћ онлајн алата отворите страну где ће ученици и родитељи имати прилику да пишу какву школу желе, које вредности и васпитне циљеве сматрају значајним да се остварују у школи. Одговори вам могу помоћи при дефинисању визије, приоритета и праваца развоја школе.
- ✓ Питајте ученике и родитеље на који начин можете да им представите школска документа.
- ✓ Направите постере, лифлете са кључним информацијама о школским документима и линковима где могу да их пронађу.

У планирању васпитног рада у школи значајну улогу имају стручни сарадници: сарађују са наставницима, нарочито одељењским старешинама у планирању васпитног рада, избору начина рада, стручном усавршавању; учествују у планирању сарадње са родитељима и другим институцијама, организацијама, удружењима и јединицом локалне; својим планом рада могу да предвиде различите облике рада и сарадње са породицама и децом на међусобно договорене, изабране или предложене теме о васпитању, развоју социјално-емоционалних компетенција и сл.

Планирање васпитног рада у конкретној одељењској заједници захтева да одељењски старешина има у виду следеће:

- Потребне и интересовања ученика, родитеља и других сарадника.
- Садржаје, активности и начине рада који одговарају узрасту, развоју и потенцијалима ученика.
- Облике, време, место и ресурсе за организовање васпитног рада.
- Стално вредновање и унапређење васпитног рада, које подразумева праћење и анализу ефеката, као и планирање мера за унапређивање.

Како да школа буде више од места за учење?

У данашње време образовно-васпитни процес је у великој мери усмерен на образовну улогу и остваривање образовних циљева и исхода. Са друге стране, постоји велика потреба да се кроз школовање утиче на развој широког спектра вештина које ће ученицима омогућити прилагођавање на променљиве околности, да развијају иновативна решења за проблеме, да буду лидери у својим областима, да буду истрајни, усмерени на остваривање циљева, али истовремено и тимски играчи који прихватају различитости и спремни су на сарадњу, суочавање са стресом, изазовима и неуспехом. Учење критичког мишљења, развијање карактера, упорности, храбрости и креативности требало би да буду централни елементи у образовању и васпитању за савремено доба.

Кроз процес наставе и учења наставник може да делује васпитно на више начина, а најважније је да буде добар модел и подршка својим ученицима.

Наставни предмети имају своје специфичности, али истовремено пружају пуно простора за различито васпитно деловање. Васпитање ученика требало би да се фокусира на развој критичког мишљења, креативности, самосталности и самопоуздања, стицање вештине како се учи, постављају и остварују циљеви учења, подстицање радозналости и истраживачког духа, емпатије и саосећање према другима, неговање моралних вредности попут поштења, одговорности и толеранције.

Неке од кључних вредности и полазишта неопходних за подршку целовитом развоју личности детета, на којима се заснива и васпитно деловање, јесу:

- ✓ Поштовање и уважавање себе и других, прихватање различитости.
- ✓ Одговорност за преузимање обавеза и задужења, поштовање правила и норми, као и прихватање последица свог понашања.
- ✓ Сарадња и способност да се ради са другима, да се дели и помаже при остваривању циљева, да се решавају конфликти на миран начин, као и да се доприноси заједничким циљевима.
- ✓ Креативност, стварање нових идеје и решења, уживање у учењу и истраживању, уметничком изражавању.
- ✓ Солидарност и брига о другима, способност да се осећа и показује саосећање и подршка, да се учествује у хуманитарним и добротворним акцијама, као и да се заступају интереси и вредности заједнице.

Различити наставни предмети и садржаји нуде богатство материјала за подстицање критичког мишљења, креативности и самосталности код ученика. Давање простора за постављање питања, анализу информација и самостално долажење до закључака помаже ученицима да развију вештине потребне за доношење информисаних одлука и решавање проблема у различитим ситуацијама.

Повезивање знања и вештина из различитих наставних предмета и области и интердисциплинарно учење подстиче ученике да примене своје компетенције у реалним ситуацијама и да решавају комплексне проблеме.

Интердисциплинарни приступ захтева од наставника да планирају и реализују наставу која је заснована на пројектном учењу, темама, проблемима или питањима која су значајна за ученике и њихово окружење.

Интегрисање дигиталне технологије у наставу може да унапреди учење и подстакне креативност. Коришћење вештачке интелигенције (АИ) и других технолошких иновација и канала учења који су блиски деци могу бити корисни алати у учењу и подучавању, а истовремено омогућавају разумевање да се дигитална технологија може користити за истраживање, креирање, сарадњу и заједнички рад и учење и да у тој сфери важе све усвојене норме које доприносе добрим међуљудским односима.

Начин на који је организован рад у учионици може значајно да допринесе васпитној функцији школа. Облици рада треба да буду разноврсни и прилагођени различитим потребама, интересовањима и могућностима деце, да буду занимљиви и мотивишући за њих. Постављање питања, тражење различитих извора информација и разговор о размишљањима и закључцима помаже ученицима да сагледају различите перспективе и буду критичнији према информацијама које добијају. Оснаживање ученика да дискутују, износе своја виђења, договарају се и преговарају помаже ученицима да развијају вештине комуникације и представљања. Кроз рад у пару и групи деца се уче сарадњи, самоконтроли, одговорности, критичком мишљењу, решавању проблема и многим другим социјално-емоционалним вештинама.

Интерактивно и кооперативно учење су два приступа учењу која се заснивају на сарадњи и комуникацији између ученика. Они имају за циљ да подстакну активно учешће ученика у наставном процесу, да развију социјалне и когнитивне вештине, да повећају мотивацију и задовољство учењем, да унапреде разумевање наставног садржаја и да допринесу њиховом личном и социјалном развоју.

Омогућавање ученицима да уче из различитих извора и на различите начине, да постављају циљеве учења, одлучују, прате сопствени напредак, али и да добијају подршку и охрабрење које им је потребно, доприноси остваривању добробити за сву децу.

Ефикасно учење се дешава на много начина. Неки ученици добро уче директно од наставника, други боље уче самостално. Једна од ефикаснијих техника активног учења је **вршњачко учење**. Ова врста учења подстиче комуникацију и сарадњу и помаже ученицима да учврсте своје знање учећи једни друге.

Идеје за унапређивање наставе:

- ✓ Уведите анализу реалних ситуација у програм наставе и учења како бисте подстакли критичко размишљања и развој практичних вештина неопходних за функционисање у реалном свету.
- ✓ Укључите ученике у планирање, организовање и вредновање наставног процеса тако што ћете им дати простор да предложе начине рада, воде делове часа, осмишљавају истраживачке задатке, проналазе занимљивости, процењују успешност учења и предлажу идеје за унапређивање наставе.
- ✓ Уведите у праксу дискусије и дебате о понуђеним садржајима и изазовним питањима, писање есеја, састава и занимљивих текстова.
- ✓ Питајте ученике шта знају, а шта би волели да науче о одређеној теми. На крају проверите шта су научили и шта их још занима у вези са конкретним садржајем. Процес учења можете приказати у табели која се допуњава током дужег временског периода.
- ✓ Подстакните ученике који желе да поправе оцене да постављају краткорочне циљеве и заједно пратите њихово остваривање, истовремено водећи рачуна да су ти циљеви достижни, реално постављени како би се код ученика ојачао доживљај да управљају процесом сопственог напредовања и ојачало самопоуздање и самопоштовање.
- ✓ Уведите у наставу и учење филмске пројекције. Ученици могу добити увид у то како су се ликови носили са изазовима и препрекама и како су их решавали. Увек можете да поставите питање да ли је нешто могло да буде другачије? Како би се ситуација развијала да су ликови реаговали на другачији начин? Шта би они урадили у сличним ситуацијама?
- ✓ Уведите у наставу менторску подршку стручњака из различитих области, који могу ученицима пружати савете и помоћ у стицању одређених знања и вештина.

Јачање васпитне улоге школе унапређивањем ваннаставних активности

Ваннаставне активности су део идентитета једне школе, лична карта по којој школа може бити препозната у окружењу.

Како би ваннаставне активности остваривале своју функцију, битно је да буду засноване на испитивању и анализи интересовања и потреба ученика, разноврсној понуди и слободи избора. Ваннаставне активности могуће је остварити у бројним областима, практично у свим оним у којима постоје ученичка интересовања, а често се и спроводе у више њих истовремено. Могу да буду реализоване кроз различите форме: рад у мањим или већим групама, на нивоу одељења или разреда; активности организоване по хибридном моделу уз комбинацију коришћења интернета и дигиталних технологија са сусретима уживо и сл.

Ваннаставне активности су онај део образовно-васпитног система који има највећи потенцијал да обезбеди вршњачки контекст развоја ученика, подстицање, а не само задовољавање интересовања, као и да допринесе квалитетнијем коришћењу слободног времена.¹³ Ваннаставне активности су све оне активности које се одвијају ван редовне наставе и које имају за циљ да обогате и прошире образовно-васпитну понуду школе.

Значај ваннаставних активности огледа се у томе што:

- ✓ подстичу ученике на активно учешће, иницијативу, креативност, самосталност, сарадњу и одговорност у учењу и раду;
- ✓ утичу на постигнуће, мотивацију и задовољство ученика, као и самопоуздање и самопоштовање;
- ✓ обезбеђују ученицима прилику да примене своја знања и вештине у реалним ситуацијама и контекстима, као и да се суоче са изазовима и неочекиваним ситуацијама;
- ✓ унапређују ученичке односе са вршњацима, наставницима и другим учесницима;
- ✓ доприносе васпитању ученика, јер их уче вредностима, ставовима и понашањима који су потребни за живот у друштву, као и заштити животне средине и здравог начина живота;
- ✓ ученици праве избор чиме ће се бавити у школском окружењу;

¹³ vaspitna-uloga-skole.pdf (zuov.gov.rs)

- ✓ ученици имају прилику да развију своја интересовања, таленте и потенцијале;
- ✓ ученици развијају вештине комуникације, постављања циљева и планирања како их постићи, презентације, решавања проблема, критичког мишљења и других трансверзалних компетенција.

Дисциплина и васпитне мере

Дисциплина ученика је тема о којој се све више говори, најчешће када се догоди грубо кршење правила или насиље у школи. Лаици, али и неки запослени у систему образовања недостатак дисциплине повезују са правима детета, чиме се доводи у питање цивилизацијска тековина која се односи на заштиту деце. Уколико деца нису научила правила понашања или их не поштују, то не значи „да имају превелика права“, већ да су пре свега породица, али и школа и друштво затајили у својој васпитној улози. Потребан је стручан и дугорочан приступ јачању васпитне улоге школе у функцији развоја деце и друштва, као и подршка породицама за васпитање деце.

„Ефективна дисциплина је позитивна и конструктивна. Она обухвата постављање циљева за учење и проналажење конструктивних решења за изазове. Позитивна дисциплина заснована је на праву деце на здрави развој, заштиту од насиља, и суодлучивање у свом учењу.“¹⁴

Васпитне мере су дефинисане „Правилником о обављању друштвено корисног, односно хуманитарног рада“¹⁵.

Сврха васпитних мера је да подржавају развој ученика као одговорних, самосталних учесника у образовно-васпитном процесу.

Планирање васпитних мера је важан део ефикасног управљања одељењем и стварања позитивне климе у школи. Улога наставника је да сагледа који су најчешћи проблеми у понашању ученика (кашњење, задиркивање друге деце, бежање са часова...) и да се на нивоу одељењске заједнице, заједно са ученицима, анализира, дискутује и бави узроцима проблема и проналажењем начина за њихово решавање.

¹⁴ „Позитивна дисциплина у свакодневном подучавању“, dr. Joan E. Durrant, Save the Children.

¹⁵ <https://www.paragraf.rs/propisi/pravilnik-obavljanju-drustveno-korisnog-odnosno-humanitarnog-rada.html>

Васпитне мере могу бити различите. Превентивне васпитне мере су оне које спречавају или смањују појаву нежељеног понашања ученика, као што су дефинисање правила, рутине, очекивања и похвале. Позитивне васпитне мере су оне које подстичу и награђују жељено понашање ученика, као што су награде, признања и сл. Пропорционалне васпитне мере су оне које су у складу са тежином и учесталашћу нежељеног понашања ученика, као што су опомене, разговори, извињења и исправке. Последичне васпитне мере су оне које су повезане са последицама нежељеног понашања ученика, као што су ускраћивање, посебни задаци, суспензије и сл.

Ученици треба да буду упознати са правилима и очекивањима школе, као и са могућим васпитним мерама које их очекују у случају нарушавања правила или другог непримереног понашања. Ученици треба да имају прилику да изразе своје мишљење, осећања и потребе у вези са васпитним мерама, као и да предлажу алтернативна решења и да буду укључени у договарање, доношење и примену васпитних мера, као и у процењивање њихове ефикасности и правичности.

Улоге наставника у образовно-васпитном процесу

Улога наставника, поред планирања и реализације наставних и ваннаставних активности, препознаје се и у следећем:

- ✓ усмерености на добробит сваког детета
- ✓ изградњи односа у групи
- ✓ подстицању мотивације и радозналости
- ✓ подстицању конструктивне комуникације
- ✓ решавању проблема
- ✓ развијању сарадње школе, породица и заједнице.

Образовна и васпитна улога наставника (и школе) се прожимају и нераскидиво су повезане. У којој мери се деца доживљавају као активни учесници и конструктори свога знања, како се стварају услови за њихову добробит и остваривање права и које вредности се преносе деци путем порука и личним примером, утиче и на образовну и на васпитну улогу наставника, а тиме и школе.

Улога наставника је комплексна и захтева многе вештине, одговорности и задатке, укључује подучавање у функцији стицања знања и развоја компетенција деце за даље школовање, рад и живот у савременом друштву које се непрестано мења и развија, и подршку деци да би остварила своје пуне

потенцијале. Наставници се суочавају са разним изазовима и променама у образовном систему и окружењу, а при томе се често налазе у ситуацијама да се у довољној мери не препознаје и не поштује њихов рад, труд, проблеми са којима се носе, као и допринос образовању. Наставници не само да преносе знање ученицима већ их и мотивишу, подржавају, прате, оцењују, сарађују са породицама, другим колегама, институцијама... њихова улога се препознаје у развоју друштва, културе и економије.

Процес рефлексije и промишљања сопствене праксе се односи и на образовну и на васпитну улогу коју наставник има у школи. Рефлексija може укључивати осврт и промишљање на планиране активности, реакције ученика али и осврт на окружење за учење, поступке и поруке које сви запослени својим понашањем и односима шаљу деци.

„Рефлексивност подразумева склоност наставника ка упорном и пажљивом преиспитивању сопственог деловања у светлу свих својих знања и уверења. Бити рефлексивни практичар не значи преиспитивати сопствене поступке само онда када се суочавамо са неким проблемом у настави, нити анализирати сопствено поступање само онда када имамо разлога да верујемо да је оно могло бити делотворније. Наставника који промишља о својој пракси одликује:

- ✓ тенденција ка континуираном самоанализирању и самопраћењу
- ✓ осетљивост за сагледавање ситуације из различитих углова
- ✓ трагање за елементима добре праксе
- ✓ отвореност да испробава другачије начине рада од устаљених
- ✓ отвореност да размењује искустава са колегама
- ✓ спремност да на лицу места промени претходно постављени план у зависности од начина на који ученици реагују током часа
- ✓ спремност да анализира уверења на којима се темеље његови свакодневни поступци.“¹⁶

Стручно усавршавање наставника обухвата развој професионалних компетенција које се све на неки начин дотичу и васпитне улоге. Да би остварио своје улоге, наставник унапређује знања из научне области коју предаје, у вези с организацијом наставног процеса, метода и техника подучавања, начина провере знања и оцењивања, али и из потребних знања и вештина како би

¹⁶ „Наставник као рефлексивни практичар – Примери добре праксе“, Јелена Радишић, Невена Буђевац, Смиљана Јошић, Александар Бауцал. Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, 2015.

васпитно деловали, односно развијали социјално-емоционалне компетенције ученика. Наставник комуницира и сарађује са колегама, породицама ученика, стручњацима и установама, удружењима и заједницом; планира и документује свој рад; континуирано се усавршава у складу са саморефлексијом и самопроценом личне праксе и праксе школе, и др.

Често се подразумева да наставници разредне наставе због специфичности узраста деце и организације рада имају више могућности да се баве васпитним радом. Иако наставници предметне наставе, као и помоћни наставници који изводе практичну наставу у средњим школама, немају много прилика да се баве децом ван наставе јер имају мали фонд часова и раде са више одељења, могућности њиховог васпитног деловања нису мале, а нарочито уколико су и одељењске старешине.

Познавање развојних карактеристика деце и принципа васпитавања, принципа успостављања позитивне дисциплине и управљања одељењем значајно је за све који раде са децом. У старијим разредима основне школе и средњој школи посебно, јер су деца у адолесцентном периоду склонија преиспитивању ауторитета одраслих и школе и кршењу правила, борећи се да буду питана и уважена и да могу да одлучују о питањима значајним за њих.

„Да би допринео ефикасности и једнаким правима и доступности школовања свих ученика, наставник треба да има и компетенције које се односе на превенцију насиља у школама, мотивацију ученика за учење, изградњу толеранције, спречавање дискриминације и друго.“¹⁷

Питања за размишљање:

- ✓ Шта вас чини поносним, због чега се осећате успешно и чиме сте задовољни у вези са својом васпитном улогом у одељењу/школи? Зашто вам је то важно?
- ✓ Да ли се у неким ситуацијама у вези са васпитањем деце у одељењу/школи осећате узнемирено или забринуто или мислите да нисте довољно компетентни? Због чега се тако осећате/мислите? Како сте превазишли тај проблем и шта можете још учинити?

¹⁷ „Правилник о стандардима компетенција за професију наставника и њиховог професионалног развоја“ („Сл. гласник РС – Просветни гласник“, бр. 5/2011).

Наставничке компетенције (скуп потребних знања, вештина и вредносних ставова) се одређују у односу на циљеве и исходе учења и односе се на компетенције за наставну област, предмет и методику наставе; поучавање и учење; подршку развоју личности ученика; комуникацију и сарадњу. Управо кроз развијање сопствених професионалних компетенција за подршку развоју личности ученика наставници стичу потребне вештине за васпитни рад школе.¹⁸

Васпитни рад школе може бити предмет континуираног стручног усавршавања које укључује лично, индивидуално усавршавање – онлајн курсеви, семинари, комбиновано учење, коришћење литературе и сл. и интерно стручно усавршавање у оквиру образовне-васпитне установе. Усавршавање се може организовати и између двеју или више установа и треба да буде усклађено и доприноси циљевима развоја установе.

Хоризонтално учење укључује критички и рефлексивни дијалог равноправних учесника процеса учења који им омогућава да не само размењују знања и искуства, већ и да граде заједничка знања, умења и вредности као основу за унапређивање квалитета праксе.

Хоризонтално учење доприноси развоју компетенције „учење учења“ и подржава целоживотно учење. Ослања се на постојећа знања и искуства и сарадњу, доприноси унапређењу квалитета рада, као и тимском духу и заједништву.

Питања васпитања деце отварају могућност повезивања запослених у школи на другачије начине од уобичајених, јер је тема која се свих тиче и могу њоме сви да се баве без обзира на професију, улогу или радно искуство.

Хоризонтално учење, као и други облици стручног усавршавања, често се посматрају као формалност или додатна обавеза, али могу бити добра прилика да се у фокус поставе изазови са којима се заиста суочавамо у наставној пракси, размене добре идеје, стратегије и заједно трага за могућим решењима. Хоризонтално учење се може организовати уживо, на даљину и комбиновано. Дигиталне технологије нуде алате којима олакшавају размену, укључујући платформе за размену, друштвене мреже, као и конкретне алате.

¹⁸ „Правилник о стандардима компетенција за професију наставника и њиховог професионалног развоја“ („Сл. гласник РС – Просветни гласник“, бр. 5/2011).

Акциона кооперативна истраживања у области васпитања деце такође могу бити форма заједничког учења групе запослених, а искуства у процесу грађења знања и искустава примене нових приступа или активности са децом и родитељима се даље могу ширити путем различитих форми хоризонталног учења (вебинари, угледне активности, презентације, дискусије и сл.).

„Правилник о сталном стручном усавршавању и напредовању у звања наставника, васпитача и стручних сарадника“¹⁹ у Члану 4 наводи активности којима се остварује стално стручно усавршавање.

Идеје за стручно усавршавање:

- ✓ Подстакните организовање различитих форми хоризонталног учења у вашој школи, предложите тему која вас занима и окупите групу заинтересованих учесника – заједно дефинишите циљ, облике рада и сл.
- ✓ Анализирајте васпитне проблеме у одељењу/разреду/школи и на основу резултата покрените акциона истраживања којима се истражује ефикасност могућих нових приступа или уведених промена у пракси.
- ✓ На основу снимљених потреба ученика и породица организујте различите видове подршке за неку одабрану тему (нпр. тему обрадите кроз зидне новине, припремите подстицајне плакате у учионицама и холу школе које израђују ученици, брошуре за родитеље, акције ученичког парламента, форум театар, трибину за родитеља и наставнике са стручњацима и сл.)
- ✓ Снимите потребе запослених за стручним усавршавањем у односу на реализацију васпитне улоге школе и организујте интерно стручно усавршавање, хоризонтално учење у оквиру школе или са другом школом и сл.
- ✓ Анализирајте понуду акредитованих обука које имају за циљ подршку развоју личности ученика и понудите наставницима, да се одреде.

¹⁹ „Правилник о сталном стручном усавршавању и напредовању у звања наставника, васпитача и стручних сарадника“ („Сл. гласник РС“, бр. 109/2021).

ПОДРШКА ЦЕЛОВИТОМ РАЗВОЈУ ДЕЦЕ

Кључне компетенције које желимо да деца развију

У 21. веку се тражи појединац који може да прати брзе и велике промене, који ће моћи да се ухвати у коштац са изазовима, да уђе у процес учења и решавања проблема како би у кратком времену успешно задовољио постављене критеријуме и дошао до доброг, смисленог решења. Зато је уведен појам компетенција у образовне политике на крају прошлог века и везује се за документ „Европски референтни оквир кључних компетенција“²⁰ који је био кључна референца за даљи развој образовања, обука и учења усмереног на компетенције у многим европским земљама.

²⁰ The European Reference Framework of Key Competences (2006)

Кључне компетенције су релевантне за све појединце:

- трансверзалне су јер оспособљавају за успешно укључивање у све сфере личног, професионалног и друштвеног живота
- одговарају и економској и друштвеној сврси (од бољег здравља, родитељства до друштвеног активизма)
- промовишу заједничке вредности, имплицирају способност суочавања са променама, учење из искуства и деловање са критичким ставом.

Компетенције представљају сложени конструкт који укључује знања, вештине, способности, ставове, особине (чине их неке урођене предиспозиције, али и компоненте које се стичу кроз искуство и учење). Из угла развоја појединца компетенције се могу посматрати као показатељ личног развоја у различитим доменима (сазнајном, моторичком, социјално-емоционалном). Компетенције се манифестују као умеће да се изведе одређена врста активности на неком садржају.

У данашње време захтеви за компетенцијама су се променили због значајне аутоматизације послова, технологије играју све већу улогу у свим областима рада и живота, а предузетничке, друштвене и грађанске компетенције постају све релевантније како би се обезбедила способност прилагођавања све бржим променама. Осим тога, међународна истраживања које спроводи Организација за економску сарадњу и развој (ОЕЦД) попут „Програма за међународну процену ученичких постигнућа“ (PISA)²¹ или „Програма за међународну процену компетенција одраслих“ (PIAAC)²² указују на константно висок проценат школске популације, као и одраслих са недовољним основним животним вештинама које укључују вештине читања, писања, рачунања, решавања проблема, критичког мишљења, комуникације, сарадње, дигиталне писмености и друге. Сходно томе, улагање у основне животне вештине које омогућавају деци и одраслима да се сналазе у свакодневним ситуацијама, да уче нове ствари, да се прилагођавају променама и да доприносе друштву постало је релевантније него икада. Стога је и полазни документ о компетенцијама унапређен 2018. године узимајући у обзир време у коме живимо и нове потребе које развија савремено друштво и економија.

²¹ Programme for International Student Assessment (PISA).

²² Programme for the International Assessment of Adult Competencies (PIAAC).

У табели 1 налази се упоредни приказ два документа о кључним компетенцијама за целоживотно учење.

Табела 1 – Кључне компетенције 2006. и 2018.

<p>Препорука Европског парламента и Савета о кључним компетенцијама за целоживотно учење Сл. лист L 394, 30. 12. 2006 „Recommendation of the European Parliament and of the Council on Key Competences for Lifelong Learning“, Official Journal of the European Union L394/10 (2006)</p>	<p>Препоруке Савета од 22. маја 2018, о кључним компетенцијама за целоживотно учење, 4. 6. 2018. „Council Recommendation of 22 May 2018 on key competence for lifelong learning, Official Journal of the European Union, Volume 61, 4 June 2018.“</p>
<p>Комуникација на матерњем језику</p>	<p>Писменост као компетенција</p>
<p>Комуникација на страним језицима</p>	<p>Комуникација на страним језицима</p>
<p>Математичка компетенција и темељне компетенције у природним наукама и техници</p>	<p>Математичка компетенција и компетенције у природним наукама, технологији и инжењерству</p>
<p>Информатичка компетенција</p>	<p>Дигитална компетенција</p>
<p>Способност учења</p>	<p>Лична, социјална компетенција и учење како се учи</p>
<p>Интерперсонална, интеркултурна, друштвена и грађанска компетенција</p>	<p>Грађанска компетенција</p>
<p>Предузетништво</p>	<p>Компетенција предузетништва</p>
<p>Културна свест и изражавање</p>	<p>Компетенција културне свести и изражавања</p>

У Републици Србији, поред кључних компетенција за целоживотно учење, Закон о основама система образовања и васпитања, Члан 12, препознаје и **опште међупредметне компетенције** које се заснивају на кључним компетенцијама и које се развијају се кроз наставу свих предмета.

Међупредметне компетенције које су прописане образовним законима су:
1) Компетенција за учење; 2) Одговорно учешће у демократском друштву; 3) Естетичка компетенција; 4) Комуникација; 5) Одговоран однос према околини; 6) Одговоран однос према здрављу; 7) Предузимљивост и оријентација ка предузетништву; 8) Рад са подацима и информацијама; 9) Решавање проблема; 10) Сарадња; 11) Дигитална компетенција.

Да би се ове компетенције градиле, неопходно је искуство које подразумева учешће у ситуацијама учења које покрећу одговарајућу активност онога ко учи. Наставници су у обавези да међупредметне компетенције развијају кроз све наставне и ваннаставне активности и представљају корак више у разумевању садржаја и примени наученог. Поред тога, наставници у оквиру обавезног изборног програма Грађанског васпитања и часова одељењских заједница повезују и обрађују теме које се односе на стереотипе и предрасуде, дискриминацију, превенцију свих облика насиља, злостављања и занемаривања, дечија права и толеранцију. Ту су и теме из области родно заснованог насиља, вршњачког насиља, као и информације о институционализованим механизмима за обезбеђивање родне и сваке друге равноправности, затим о прописима који регулишу забрану дискриминације у Србији, о Конвенцији о правима детета, као и информације о прописима који регулишу реаговање школе у случајевима дискриминације и родно заснованог и сваког другог насиља.

У оквиру Заједничке иницијативе Савета Европе и Европске уније, кроз пројекат „Квалитетно образовање за све“ усвојен је оквир од двадесет компетенција из Модела компетенција из групе вредности, групе ставова, групе вештина и групе знања и критичког разумевања. Школе су организовале бројне најразноврсније активности, са педагошким приступима примереним за развој компетенција за демократску културу и стварање пријатнијег, занимљивијег и безбеднијег школског амбијента, оснажујући истовремено своје капацитете за отклањање насилних, дискриминаторних и антидемократских структура у школи и школском окружењу, унапређујући етос у школи и пружајући подршку ученицима. Примери садржаја којима се стиже до демократских компетенција налазе се у публикацијама за родитеље и за наставнике на сајту Министарства просвете²⁴.

²⁴ <https://prosveta.gov.rs/prosveta/obrazovanje-i-ljudska-i-manjinska-prava/obrazovanje-za-demokrat-sko-drustvo/>

У међувремену, Референтни оквир компетенција за демократску културу (РОКДК) постао је део Стратегије развоја образовања и васпитања до 2030. године (Сл. Гласник РС 20 63/2021). Референтни оквир компетенција за демократску културу представља нов модел компетенција који укључује вредности, ставове, вештине и знање и критичко разумевање потребно грађанима да активно учествују у демократском и културолошки разноликом друштву, али и да допринесу развоју демократске културе.

Изазови у стварном животу са којима се у савременом друштву срећемо су: нетолеранција, дискриминација, недостатак емпатије, нетрпељивост и предрасуде према мањинским етничким и верским групама, вршњачко насиље, насиље у породици, низак степен одазива бирача на изборе, повећано неповерење у политичаре, велики степен кривичних дела из мржње, говор мржње, подршка насилном екстремизму итд. Према преузетој обавези, Савет Европе је наставио са промовисањем модела РОКДК који чини 20 компетенција (Илустрација 1) којима се вредности демократије примењују у школама и у свакодневном животу. У овом оквиру дефинисани су знање, вештине, вредности, ставови и критичко мишљење.²⁵

Илустрација 1 – Слика представља Референтни оквир компетенција за демократску културу са 20 компетенција.

²⁵ Vuković, S., Čaprić, G., & Lazić, S. (2023). Application of Cross-curricular Competences in the Teaching of Physical and Health Education Subjects in the Context of External Evaluation of Schools. Themes, 47.

Знање је дефинисано као скуп информација које поседује нека особа, а разумевање је схватање и вредновање значења. Термин критичко разумевање се користи да нагласи потребу за разумевањем и вредновањем значења у контексту демократских процеса и интеркултуралног дијалога у циљу укључивања активног размишљања и критичке процене онога што се разуме и тумачи (за разлику од аутоматске, уобичајене и нерелективне интерпретације)²⁶. Вештина²⁷ је дефинисана као способност за обављање сложених, добро организованих образаца размишљања или понашања на прилагодљив начин како би се постигао одређени резултат или циљ.

Шта је добробит деце и како је подржати?

Добробит деце је комплексан вишедимензионални појам који обухвата физичку, емоционалну, социјалну, духовну, когнитивну, професионалну и финансијску добробит (различити аутори говоре о шест или више димензија добробити). Добробит се односи на физичко и ментално здравље, слику коју имамо о себи и управљање осећањима, односе које успостављамо са другима и могућности да учествујемо у заједници, да ли смо задовољни својим животом и како разумемо његов смисао и сврху, на мишљење и учење, да ли смо задовољни послом којим се бавимо и професионалном оствареношћу, и финансијску стабилност. Општа добробит подразумева да је остварен бар неки ниво у свим димензијама добробити.

На добробит утичу животни услови и ситуације, природно и друштвено окружење и догађаји, али и однос према животу, способност ношења са животним изазовима (психо-социјална резилијентност), као и усмереност на уживање у лепоти природе и уметничких дела, стваралачко и креативно изражавање.

Добробит је жељени циљ, она се не може постићи и сачувати, већ се на њеном остварењу мора непрестано радити.

²⁶ РОКДК, 2018а: 52

²⁷ РОКДК, 2018а: 46

Добробит деце је полазиште и жељени исход породичне и друштвене бригае о деци, укључујући и образовно-васпитне установе. Брига о добробити деце повезује запослене у школи и породицу, то је тачка разумевања која подржава сарадњу и заједничко деловање у најбољем интересу сваког детета.

О значају добробити говори и утемељеност у стратешким и законским документима, истраживања и смернице које се доносе како би се унапредили услови да СВАКО дете може да оствари добробит.

Добробит детета је утиче на његов живот током одрастања, поставља основе за квалитет живота у зрелом добу и потенцијал да се доприноси заједници.

На добробит детета утичу његове личне карактеристике, породично, друштвено и природно окружење. Добробит детета повезана је са условима живота и могућношћу да оствари своје основне потребе (смештај, исхрана, сан, хигијена, нега, не/здраве животне навике, здравствена и социјална заштита, безбедност...), да ли остварује права и има ли могућности да учи, развија се и остварује своје потенцијале.

Најважнији фактори који доприносе да дете оствари добробит јесу **љубав и подршка** коју дете добија у породици која је негујућа и брижна и подиже дете применом ненасилних васпитних метода, која подржава развој његовог самопоштовања, самопоуздања и позитивне слике о себи.

Подршка коју дете добија у школи, од других стручњака и у заједници подржава развој његове добробити, а одсуство подршке негативно утиче на развој и учење детета.

Дете развија добробит када се осећа уважено и сигурно у свом окружењу, када му одрасли преносе оптимистичан однос према животу и уче га како да конструктивно превазилази изазове, када добија потребну подршку и када може да учествује у доношењу одлука које га се тичу.

На добробит детета у великој мери утичу **односи са вршњацима**. За дете је веома важно да се осећа као део вршњачке групе и одељења, да буде прихваћено и да га друга деца уважавају.

Добробит сваког појединачног детета повезана је са добробити његове породице, уже и шире заједнице. Стварање услова за добробит деце је обавеза породица, образовно-васпитних и других установа које пружају услуге деци, као и целог друштва. Одговорност друштва је да брине о добробити породица и запослених у установама које раде са децом.

Унапређивање добробити деце у школи увек мора бити повезано са заштитом здравља и подршком добробити наставника и других запослених.

Како препознајемо да ли дете остварује добробит:

- ✓ Има позитиван став према животу и оптимистичан однос према будућности, углавном се осећа задовољно и уме да управља својим осећањима (да их препозна, искаже, контролише),
- ✓ има позитивну слику о себи, осећа се вољено, прихваћено и сигурно,
- ✓ брижно је према животињама, људима и природи,
- ✓ успоставља чврсте односе са вршњацима и одраслима,
- ✓ понаша се у складу са својим вредностима,
- ✓ ужива у лепоти уметности и природе,
- ✓ маштовито је и креативно, критички мисли.

Када процењујемо добробит детета потребно је водити рачуна о узрасту и животном контексту, чувати се предрасуда и стереотипног приступа појединцима и социјалним групама којима припадају, бити опрезан у доношењу закључака и проверити их са дететом (и породицом). Посматрање детета и процена остварености његове опште добробити и у појединачним димензијама има за циљ да да смернице за пружање подршке, а не за дијагностиковање и етикетирање.

Дете остварује добробит кроз личну активност у односима са другим људима и окружењем, а обавеза одраслих је да стварају услове и пружају подршку детету да оствари максималну добробит.

Добробит деце у школи је повезана са етосом школе – односима и комуникацијом међу свим актерима образовно-васпитног процеса, правилима понашања, атмосфером, превенцијом и ненасилним решавањем сукоба, као и начинима на који учествују у наставним и ваннаставним активностима и сл.

Деца која остварују добробит у школи радо долазе, осећају се сигурно, уважено и прихваћено, укључена су у наставу, ваннаставне и слободне активности и живот школе у складу са својим потребама и могућностима уз одговарајућу подршку, добијају поруке које доприносе развоју самопоштовања и самопоуздања и бољим постигнућима, имају могућност да партиципирају у доношењу одлука и активностима, остварују добре односе са вршњацима и осећају се као део одељењске и школске заједнице, имају добре односе са одраслима и сл.

У школи деца треба да уче о здравим животним стиливима и изборима које праве, а који утичу на здравље и добробит. Школа треба да им омогући да развијају компетенције потребне да праве изборе и да критички преиспитују утицај друштва, медија, вршњака и породице. Добробит деце и академска постигнућа су повезана и утичу једно на друго. Физичка активност поспешује концентрацију, а подржавајући односи дају детету емоционалну сигурност да изађе из „зоне комфора“ и истражују нове идеје и начине мишљења.²⁸

Нека деца се суочавају са изазовима да остваре добробит због здравственог стања, губитка чланова породице, природних катастрофа, друштвених околности и сл. Одговорност је породице да ствара услове за добробит своје деце, али на жалост велики број породица то не успева, због сиромаштва, друштвене искључености, дискриминације, нарушених породичних односа и сл. У таквим околностима школа треба да буде један од стубова стабилности и добробити детета.

Подршка школе деци која се суочавају са тешкоћама у учењу и школовању, породичним или другим животним изазовима, како би и она остварила добробит, изузетно је значајна и за њих и за њихове породице.

Питања за размишљање:

- ✓ Како се у вашој школи бринете о добробити запослених? Шта би могло да се промени, унапреди и на који начин?
- ✓ Наведите три начина на која ви лично подржавате добробит деце у одељењу коме сте одељењски старешина или којем предајете.

²⁸ <https://www.coe.int/en/web/campaign-free-to-speak-safe-to-learn/improving-well-being-at-school>

Добробит ученика се поспешује у школи²⁹ тако што им се помаже да осете да су сви препознати и цењени као индивидуе за себе, као и да школски живот има смисао и сврху за њих. Ово се може постићи различитим малим корацима, чији кумулативни ефекат може имати веома снажан утицај на осећај добробити ученика. Ови кораци укључују:

- пружање могућности свим члановима школске заједнице да учествују у смисленом доношењу одлука у школи (кроз консултације, испитивање ставова, избор представника одељења, ученичких парламената, фокус група, повратне информације у разреду о активностима учења и могућност избора у односу на теме које се предају и наставне методе које се користе)
- развијање пријатног окружења, где се свако у школи може осећати подржано и безбедно кроз приступ значајним активностима (клубови, интересне групе и удружења која се баве питањима од интереса за младе, укључујући здравље)
- предузимање корака за смањење анксиозности коју ученици осећају због испитивања и тестирања кроз увођење мање стресних облика оцењивања (формативно оцењивање, вршњачко оцењивање и оснаживање ученика за самооцењивање)
- коришћење наставних метода које доприносе позитивној клими и благостању у учионици (кооперативно учење, методе усмерене на ученика, самоорганизовано учење, активности на отвореном)
- проналажење могућности у оквиру програма наставе и учења за разговор са ученицима о животним стиливима који су део благостања (здрава исхрана, вежбање, злоупотреба супстанци, позитивни односи)
- побољшање физичког окружења школе како би постали прилагођени ученицима (намештај и опрема, рампе, прилагођени тоалети, простори за рекреацију)
- подстицање здравије исхране обезбеђивањем здравих опција у школској кухињи (избегавање великих количина шећера, zasiћених масти и соли)
- оснаживање родитеља за подршку ученицима кроз теме о здравој храни, безбедној употреби интернета и комуникацији и сл.
- интегрисање демократских вредности и образовања за интеркултурално разумевање у различите школске предмете и ваннаставне активности (отвореност према другим културама у предмету Грађанско васпитање, верској настави, познавање и критичко разумевање људских права у друштвеним наукама, емпатија у књижевности и сл.)
- подржавање проактивног приступа ученика у процесу решавања проблема вршњачког насиља кроз увођење праксе која ученике ставља у водећу улогу у управљању конфликтима (вршњачка медијација, ресторативна правда и сл.).

²⁹ <https://www.coe.int/en/web/campaign-free-to-speak-safe-to-learn/improving-well-being-at-school>

Стрес и психолошка резилијентност

Стрес је реакција организма на неки изазов или претњу. Код деце стрес може бити узрокован негативном реакцијом околине и недостатком подршке за превазилажење изазова узрокованих здравственим стањем, сиромаштвом, болешћу и сл. Болест или губитак блиске особе, школске обавезе, дискриминације, социјална изолација и насиље у породици и школи, као и природне катастрофе, ратно и друго насиље у друштву, миграције, загађеност природне средине – много је различитих фактора који могу деловати краткорочно или дугорочно на стрес детета. Стреса нису поштеђена ни деца која живе у комфорним условима и брижним породицама, јер је он везан и за односе и догађања у друштву, утицаје које дете трпи путем медија и интернета.

Реакција на стрес може утицати на емоционално, физичко, социјално и когнитивно функционисање детета и на његово понашање. Симптоми да је дете под стресом могу бити различити, а најчешће су комбиновани: тешкоће са сном, губљење или повећање апетита, болови, мучнина, недостатак енергије, промене расположења, безвољност, страх, љутња, анксиозност, губитак интересовања и мотивације, тешкоће са концентрацијом и учењем, промена односа према вршњацима, повлачење у себе и изолација или агресивно понашање и сл.

Када процењујете понашање и успех детета, информишите се о условима живота и догађајима којима је изложено. Покажите разумевање за дететова осећања, помозите му да их идентификује, пружите му подршку да се носи са изазовима. Тражите начине како да дете учи успешно и добро се осећа у школи, понудите разне видове подршке, дајте му више времена и сл. Немојте дозвољавати неприхватљива понашања зато што дете има проблеме, покажите разумевање за то како се осећа, али будите јасни и доследни у вези с поштовањем правила.

Конструктивно ношење са стресним ситуацијама се учи, пре свега примером других. У породици и школи децу треба учити да развијају вештине психолошке резилијентности (отпорности), односно да се конструктивно баве изазовима, решавају их и из тешких животних ситуација излазе ојачани са новим знањима и вештинама које могу применити у неким сличним ситуацијама.

Психолошка отпорност укључује позитиван и оптимистичан став према животу, активан приступ, поверење у своје снаге и могућности, повезана је са самопоштовањем и самопоуздањем. Повезана је са когнитивним вештинама – критичким сагледавањем ситуације и тражењем решења, и социјалним односима – тражењем подршке и решавањем проблема у сарадњи са другима. Психолошка резилентност доприноси дететовој добробити.

Осмислите у сарадњи са колегама и родитељима активности за подстицање развоја различитих димензија добробити:

- ✓ **Заштита на интернету** – деца могу да истражују, да проуче постојеће брошуре, припреме презентацију. Организујте разговоре са децом и родитељима уз учешће стручњака, пружите прилику деци да поделе своја искуства и сл.
- ✓ **Кооперативно учење** на задату или изабрану тему – деца у мањим групама конципирају свој приступ проблему, истражују, граде заједничко знање и уче једни од других, припремају презентације... Групни рад погодује активирању све деце, бољем укључивању деце којима прети ризик или су већ изолована. Подстакните децу да користе дигиталне технологије, истражују литературу, сазнају од старијих, посете релевантне институције и сл.
- ✓ **„Ја сам добро, ти си добро, ми смо добро“** – разговарајте са децом како можете да подржите добробит свих у одељењу. Подстакните их да осмисле причу, песму, да нацртају, сниме видео или на други начин презентују своје идеје. Деца могу да припреме различите плакате за учионице и школски ходник на којима су истакнути кораци којима се остварује добробит у различитим сферама, нпр. о здравим стилевима живота, како се смирити у стресним ситуацијама, како решавати конфликт, како управљати својим јаким емоцијама, планирати, доносити одлуке и сл. Укључите се и ви и представите своје идеје самостално или у сарадњи са колегама. Позовите и родитеље да учествују и заједно планирајте како да остварите представљене идеје. На овај начин се подстиче просоцијално понашање деце (поступке и активности које доприносе добробити других): одсуство негативних форми понашања, социјална одговорност, кооперативност, емпатија, алтруистичко понашање, без очекивања личне добити...

Шта је социјално-емоционално учење и зашто је важно за успех у школи и животу?

Стратегија развоја образовања и васпитања у Републици Србији до 2030. године наглашава да се унапређење праксе социјално-емоционалног учења у образовним установама сматра приоритетом. Разумевање значаја социјално-емоционалног учења потребно је сагледати узимајући у обзир контекст у којем одрастају деца данас (дигитализација, развој вештачке интелигенције, непредвидивост послова у будућности, економска криза, сукоби, ратови, миграције становништва, друштвене вредности, еколошке кризе) и очекивања од школе да задовоље своју васпитну улогу, исказану кроз стратешки и законодавни оквир.

Потребан је скуп разноврсних когнитивних, социјалних и емоционалних вештина за напредовање у стално променљивом свету. Вештине као што су сарадња, саморегулација и одговорно доношење одлука неизоставни су елементи за постизање одрживог развоја, доприносе изградњи демократских институција и омогућавају ефикасно учествовање у друштву.

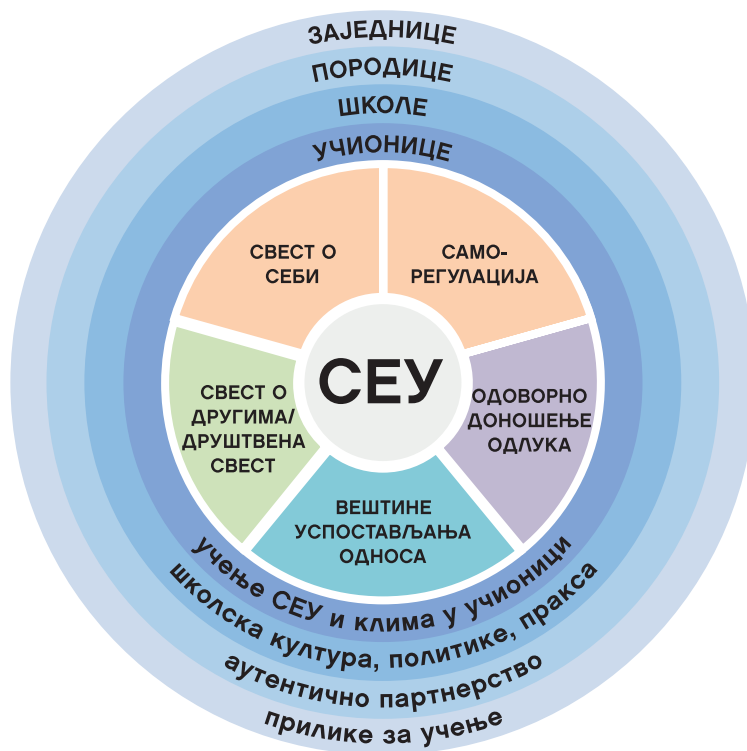
Социјално-емоционално учење (СЕУ) је начин подучавања и организовања физичке и социјалне средине на нивоу одељења и образовно-васпитне установе, у којој се деца осећају сигурно и имају прилике да развијају и унапређују скуп компетенција, тј. знања, вештина и вредносних ставова важних за успешно обављање животних задатака и друштвено функционисање. Предности развоја социјалних и емоционалних вештина деце превазилазе когнитивни развој и школске резултате, оне такође омогућавају да водимо рачуна о својој и туђој добробити и да будемо успешни у личном, школском и професионалном животу и учествујемо у друштву као активни грађани. Управо због тога креатори образовних политика и практичари у образовању трагају за начинима да прошире фокус са академског учења на развој социјалних и емоционалних вештина у школама.

„СЕУ је процес кроз који деца, млади и одрасли стичу и ефикасно примењују знања, ставове и вештине неопходне за разумевање и управљање емоцијама, постављање и постизање позитивних циљева, показивање осећања и емпатије према другима, успостављање и одржавање позитивних односа, и доносе одговорне одлуке“ (CASEL, Заједница за академско, социјално и емоционално учење, 2018).

Системски планирана имплементација СЕУ на нивоу школе доприноси да она буде безбедно окружење у коме се сви осећају уважено и поштовано. СЕУ даје концептуални оквир за целовито подстицање развоја и решавање проблема младих, уз превазилажење фрагментарности која одликује многе превентивне програме који у фокусу имају специфичне проблеме.

СЕУ обухвата пет кључних компетенција (према CASEL, 2017):

Свест о себи – способност јасног препознавања сопствених осећања, мисли и вредности и тога како они утичу на понашање.

Саморегулација – способност успешног регулисања сопствених емоција, мисли и понашања у различитим ситуацијама, укључујући ношење са стресом, контролу импулса, самомотивацију, постављање и рад на постизању личних и академских циљева, као и циљева које појединац дели са групом и широм заједницом.

Свест о другима / друштвена свест – способност стављања себе у позицију друге особе и саосећање са другима, укључујући и оне који имају различито порекло и културу, разумевање друштвених и моралних норми у понашању и препознавање подршке и ресурса у породици, школи и заједници.

Вештине успостављања односа – способност успостављања и одржавања здравих и успешних односа са различитим појединцима и групама, укључује јасну комуникацију, активно слушање, сарадњу, одупирање неприкладном друштвеном притиску, конструктивно решавање сукоба и тражење и нуђење помоћи када је то потребно.

Одговорно доношење одлука – способност прављења конструктивних избора када је у питању сопствено понашање и у социјалним интеракцијама, на основу етичких стандарда, бриге за безбедност, друштвених норми, своје и туђе добробити и реалистичне процене последица различитих радњи.

Развијене кључне социјално-емоционалне компетенције представљају заштитни фактор који доприноси здравом развоју деце и младих и смањује ризик од непожељног понашања. Млади који овладају социјално-емоционалним компетенцијама остварују боља академска постигнућа, мање су изложени ризику од социјалне неприлагођености и у мањој мери имају проблеме у понашању током адолесценције и одраслог доба (Hartup, 1992; Ladd, 2000). Безбедно и уређено окружење које подстиче позитивно понашање у учионици неопходан је услов за академски успех (Marzano, 2003).

Саморегулација, способност управљања својим мислима, осећањима и понашањем, налази се у директној вези са школским успехом. Ученици који показују већу самосвест и самопоуздање у односу на своје капацитете за учење труде се више и показују већу упорност када су суочени са изазовима (Aronson, 2002; Dweck, Walton и Cohen, 2014) и у мањем ризику од емоционалних проблема, проблема са пажњом и понашањем и лоших академских резултата (нпр. Spoon, Cicchetti, & Rogosch, 2013). Поред тога, СЕУ оснажује односе са вршњацима, породицом и наставницима и кроз овај механизам такође подстиче школске успехе (Izard, 2002; Spinrad и Eisenberg, 2009) и посвећеност деце школи (Durlak и др., 2011).

Бројна истраживања су показала да развијеност кључне компетенције свест о себи делује протективно по ментално здравље (нпр. Pollatos, Gramann, & Schandry, 2007) и да ови ученици постижу боље резултате на скалама процене задовољства животом, дуже остају у систему образовања и постижу виши ниво друштвеног и професионалног успеха (Berk & Shanker, 2005). Ученици са слабије развијеном свешћу о себи показују значајно више агресивности, вршњачког насиља и поремећаја понашања (нпр. Factor, Rosen, & Reyes, 2013).

Слично је и са компетенцијом друштвена свест чија је развијеност повезана са позитивном друштвеном прилагођеношћу, смањеним вршњачким насиљем, развијенијим просоцијалним понашањем и побољшаном емоционалном регулацијом (Eisenberg, Spinrad, & Morris, 2014), док је низак ниво развијености ове основне компетенције повезан са вишим нивоом агресије код адолесцената (Lovett & Sheffield, 2007).

Питања за размишљање:

- ✓ Како бисте могли да започнете (интензивнију) примену СЕУ у својој учионици?
- ✓ Како можете да подстакнете интересовање за примену СЕУ у вашој школи?

СЕУ остварује најбоље резултате кроз холистички приступ који подразумева планско и организовано ангажовање целокупне школске заједнице на интегрисању принципа социјално-емоционалног учења у све аспекте школског живота – у све учионице и наставне и ваннаставне активности, током свих делова школског дана, међу наставницима, управом и другим особљем и у партнерству са породицама и заједницом. На овај начин ствара добру основу за све друге васпитне и образовне циљеве.

Унапређивање ученичких социјално-емоционалних (СЕ) вештина и позитивни исходи који с њима долазе почиње од неговања СЕ вештина одраслих.

Наставници који унапређују СЕ компетенције у личном животу:

- ✓ ређе имају синдром професионалног сагоревања (Brackett и др., 2010), бољег су менталног здравља и професионално су ефикаснији, што има велики утицај и на школски успех ученика
- ✓ имају чвршће односе и продуктивнију сарадњу са колегама (Bryk и Schneider, 2002)
- ✓ стварају безбедно окружење за учење, имају више емпатије и стрпљења, подстичу здраву комуникацију (Brackett и др., 2008)

- ✓ успостављају и одржавају квалитетније односе са ученицима (Jennings и Greenberg, 2009), што унапређује њихове способности „управљања учионицом“ у којој држе наставу (Durlak и др., 2011) и води ка значајно мање проблема са дисциплином (Marzano и Marzano, 2003)
- ✓ успешнији су у подучавању СЕ вештинама и служе као модели на које се ученици могу угледати (Brackett и др., 2008)
- ✓ дају позитиван допринос свеукупној клими школе (DiPaola и Tschannen-Moran, 2001; истраживачи са Харварда).

Идеје за подстицање СЕУ у школи и учионици:

- ✓ Интегришите учење СЕ вештина у програм наставе и учења и ваннаставних активности.
- ✓ Планирајте да свакодневно практикујете поучавање и вежбање СЕ компетенција у школи. Можете користити свакодневне ситуације као прилике за директно поучавање СЕ вештинама и њихово практиковање или креирати посебне прилике за учење уз јасне инструкције усклађене са развојним карактеристикама ученика, контекстом и културом из које потичу.
- ✓ Пратите ефекте примене СЕУ у школи у циљу унапређења праксе.

Социјалне вештине обухватају вештине превладавања неповољних околности у свакодневном животу, вештине комуникације, асертивности и склапања пријатељства.³⁰ Потребно је учити децу да препознају своје емоције и начин на који утичу на понашање. Деца треба да науче како да прихвате и изразе своја осећања на конструктиван начин, посебно тешка осећања као што су љутња, бес, туг, без повређивања других.

Емоционална писменост односи се на препознавање сопствених осећања, као и осећања других људи, процену колико су она снажна и шта је то што их узрокује. Важно је да дете научимо да управља својим емоцијама, односно да зна како, када и где може да изрази своје емоције и како оне утичу на друге (Стајнер, 2003)³¹. Емоционално писмене особе имају асертивни стил у комуникацији и примењују ЈА говор којим указују на своја осећања у односу на понашање друге особе.

³⁰ <https://dictionary.apa.org/social-skills>

³¹ <https://www.scribd.com/document/436937512/395620808-Skolovanje-Srca-Klod-Stajner-2003-pdf>

Зашто је важно да деца активно учествују у животу и раду школе?

Када подстичемо партиципацију деце, учимо децу да буду активна, да изражавају своје мишљење, поштују различитост, договарају се, заједнички доносе одлуке, заступају своја права и интересе и права и интересе својих вршњака, да буду одговорни чланови своје заједнице.

Деца која активно учествују у животу и раду школе имају више прилика за социјално-емоционални развој и учење и стицање важних вештина као што су комуникација, тимски рад, критичко мишљење, решавање конфликта, преговарање, лидерство.

Партиципација подразумева да деца имају могућност да буду информисана, консултована, укључена и да сарађују у свим аспектима живота и рада школе који их се тичу.

Активно укључивање деце доприноси унапређивању школске климе и развоју добрих односа међу вршњацима, са наставницима, родитељима и другим члановима заједнице.

Партиципација деце значи да они могу да изразе своје мишљење, ставове, жеље и потребе, да учествују у планирању, организовању и вредновању активности у школи, да сарађују са другом децом, наставницима и родитељима, да доносе одлуке и да сnose одговорност за своје поступке. Партиципација деце доприноси њиховом личном и социјалном развоју, учењу и задовољству, као и квалитету образовно-васпитног рада школе. Омогућавање партиципације деце у школи значи да наставници имају и исказују поверење у дечју компетентност да учествују, изражавају своје мишљење и предлажу и одлучују о стварима које их директно додирују. На тај начин се стварају услови да деца практикују многе социјално-емоционалне компетенције и задовољавају потребе за учешћем и аутономијом.

Партиципација није формално укључивање деце у разне органе и групе у школи, или само консултовање деце о њиховим ставовима и предлозима, без суштинског уважавања и прихватања. На који начин се види партиципација деце, питање је вредности како се разуме дете, да ли се полази од схватања детета као компетентног бића које учи, истражује и активно учествује у сопственом развоју и добробити.

Партиципација деце је такође у складу са циљевима образовања и васпитања у Србији, који се односе на развој личности, демократских вредности, критичког мишљења, комуникацијских вештина и социјалне одговорности деце.

У Закону о основама система образовања и васпитања, Члан 79, између осталог, говори се о праву детета на благовремену и потпуну информацију о питањима од значаја за образовање и васпитање; информације о правима и обавезама; учествовање у раду органа школе, у складу са овим и посебним законом; слободу удруживања у различите групе, клубове и организовање ученичког парламента.

Право детета на партиципацију значи да дете има право на слободно изражавање сопственог мишљења и право да се оно узме у обзир у свим стварима и поступцима који га се тичу, у складу са узрастом и развојним могућностима (Конвенција о правима детета, члан 12). Партиципација значи слушање и уважавање онога што деца имају да кажу, давање простора деци да изразе своје мишљење и узимајући у обзир њихов узраст и развојне могућности, омогућавање да учествују у процесу доношења одлука о стварима које их се тичу.

Подршка деци за партиципацију у животу школе важна је за децу, школу и целу заједницу, из више разлога:

- Кроз партиципацију деца се оснажују за изражавање свог мишљења, ставова, осећања и жеља.
- Партиципација омогућава деци да развију различите компетенције, самопоуздање, радозналост, креативност и сл.
- Деца која учествују у доношењу одлука, планирању и организовању активности које их занимају и које су значајне за њихов развој уче да критички промишљају, да буду одговорна, да се залажу за себе и своје вршњаке.
- Деца уче да буду одговорни и активни грађани који доприносе својој добробити и добробити своје заједнице и друштва.
- Деца уче да поштују правила учешћем у доношењу школских правила.

Зашто су важна правила и учешће ученика у њиховом предлагању и доношењу?

Важно је да се у школи стварају ситуације у којима ученици разговарају, предлажу и усвајају правила у својој одељењској заједници и уче кроз искуство да су правила потребна за решавање различитих проблема. Уче такође и да се понашају у складу са законом и другим писаним правилима, без обзира на то да ли се са њима слажу или не. Тиме што учествују у доношењу правила за своје одељење или за школу, ученици разумеју њихову сврху и намеру и тако се идентификују са резултатима. Живот у школи захтева прилагођавања и поштовања заједничких правила. Показало се да ученици постају свеснији и одговорнији ако су укључени у процес доношења одлука. На тај начин ученици уче о важним принципима демократије, како да их примене и практично искусе.

Демократија се често меша са идејом да свако може да ради оно што жели. Појединци се залажу за сопствене потребе и сматрају да је у томе суштина демократије. Такав концепт није у складу са начелима демократије. Демократија се темељи на идеји да се правила и закони доносе кроз партиципативне процесе, који су транспарентни за свакога и којих се сви морају придржавати – чак и када се права и слободе тиме ограничавају. Међутим, чак се и ова правила и закони могу мењати.³²

Ако одрасла особа покаже интересовање за мишљење ученика, они ће осећати да се његове мисли и идеје уважавају. Овим се повећава њихово самопоуздање и поверење у себе, учвршћује везу између ученика и наставника и стварају позитивна искуства у целини.

Питања за размишљање:

- ✓ Колико често и како питате ученике за мишљење о различитим аспектима живота и рада школе?
- ✓ На који начин укључујете ученике у планирање и реализацију наставних и ваннаставних и других активности?
- ✓ Које активности у школи су иницирали ученици?
- ✓ Како школа обезбеђује релевантне информације ученицима о свим аспектима живота и рада школе који их се тичу?

³² <https://www.living-democracy.com/sr/textbooks/volume-2/unit-5/>.

Идеје како можете подржати партиципацију ученика у школском животу:

- ✓ Партиципација ученика у наставном процесу се може остварити кроз различите облике и методе који подстичу активно, сарадничко и самостално учење. Организујте пројектну наставу, кооперативно и истраживачко учење, учење кроз игру, учење кроз дебату и сл.
- ✓ Укључите ученике у планирање, извођење и вредновање часова. Питајте их за идеје шта и како би волели да науче, кроз које садржаје, облике и методе рада, ресурсе и материјале.
- ✓ Негујте отворену атмосферу у којој су ученици слободни да постављају питање, преиспитују и предлажу различита решења.
- ✓ Организујте истраживање о интересовањима ученика (можете користити неке од алатки доступних на интернету). Резултати могу да вам буде полазиште за дискусију о ваннаставним активностима, садржајима, начину рада и сл.

Зашто је важно подстицати вршњачку подршку у школи?

Вршњачка подршка је врста подршке коју деца пружају једна другима у различитим ситуацијама. То могу бити ситуације у којима се деца суочавају са различитим изазовима, тешкоћама у учењу, у изради домаћих задатака, организовању времена, решавању проблема, доношењу одлука, планирању и реализовању различитих активности, али и било које друге свакодневне ситуације у којима деца показују бригу и пажњу једни према другима. Добити од неговања вршњачке подршке у школи су вишеструке: развија се осећај припадности одељењу и школи, смањују се предрасуде, дискриминација и насилно понашање, јача дух заједништва. Вршњачко учење подстиче тимски рад, сарадњу, стрпљење и боље социјалне вештине. Када деца уче са својим вршњацима, могу боље да разумеју процесе, пронађу одговоре на питања и пронађу креативна решења.

Вршњачка подршка омогућава деци да развију своје социјалне и емоционалне вештине, као што су комуникација, сарадња, емпатија, толеранција и конструктивно решавање конфликта. Подстиче децу да буду активна, одговорна, пружају узајамну подршку у разним сложеним међуљудским односима и да допринесу добробити и заштити својих вршњака. Кроз вршњачку подршку деца једна другој пружају разумевање, показују припадност и пријатељство. Често боље разумеју потребе и проблеме једни других, имају сличнији систем вредности и начин комуникације, а сам начин преношења информација и искустава се одвија на њима близак и мање формалан начин.

Потребно је да је школа препознаје и уважава пажњу и бригу коју деца пружају једни другима у свакодневним ситуацијама. Наставници и стручни сарадници треба да креирају прилике за вршњачко учење и раде на оснаживању ученика како би били подршка једни другима.

Вршњачка подршка у школи се може организовати у различите сврхе:

- Вршњачко саветовање – процес у коме вршњаци помажу једни другима да се изборе са проблемима, да донесу одлуке и да нађу решења.
- Вршњачка едукација – процес у коме вршњаци преносе знања, вештине и ставове једни другима о разним темама које их занимају или које су им важне.
- Вршњачка медијација – процес у коме вршњаци помажу једни другима да реше своје конфликте на мирни и конструктиван начин, без употребе насиља.
- Вршњачко менторство – процес у коме старији или искуснији вршњаци пружају подршку и усмеравање мање искусним вршњацима у различитим областима. Приликом организовања менторства треба водити рачуна о припреми ментора за ту улогу.

Питања за размишљање:

- ✓ Које форме вршњачке подршке препознајете у свом одељењу/школи?
- ✓ Који вид вршњачке подршке бисте могли да организујете у школи?
- ✓ На који начин организујете подршку вршњака за нове ученике?

Идеје како да подстакнете вршњачку подршку:

- ✓ Први корак је да са ученицима проверите шта препознају као своје снаге и у којим сегментима би могли да буду подршка вршњацима (то може бити било који предмет или наставни садржај, али и неки занимљив хоби, вештина...). Можете организовати „огласну таблу“, која може бити на пану у учионици или на некој од дигиталних платформи, на којој ће ученици постављати своје објаве, шта могу да понуде другој деци или у чему им је потребна подршка.

- ✓ Организујте вршњачку подршку приликом доласка нових ученика и њиховог прилагођавања на нову средину. Направите план ко је задужен за који део (упознавање са простором, другарима, распоредом, ко брине о времену током одмора и других активности, а ко помаже око учења уколико је потребно и сл.)
- ✓ Формирајте вршњачке тимове и групе за подршку који се могу састајати различитим поводима и бавити разним темама, нпр. тим за прославе успеха, тим за пружање подршке за одређен предмет, тим за подршку када је некоме тешко или је усамљен и сл.

Подршка ученичком парламенту и вршњачким тимовима

Важан задатак школе је да пружи подршку активном укључивању ученика у **ученички парламент** како би на смислен начин подстакла развој позитивних вредности, сарадњу, иницијативу и одговорност. То је процес који захтева уважавање, дијалог, подршку и оснаживање деце за преузимање улоге представника својих вршњака, али и промену ставова и праксе одраслих у школи.

Да би деца разумела шта заиста значи бити представник своје одељењске заједнице неопходно је одрасли у школи омогуће потребне информације, као и услове за транспарентан и демократски избор ученика у парламенту.

Закон о основама система образовања и васпитања, Члан 88, дефинише сврху и начин функционисања ученичког парламента, којим се омогућава ученицима да се активно укључе у школски живот, изразе своје мишљење и мишљење својих вршњака, предлажу и доносе одлуке о разним питањима која их се тичу.

Улога ученичког парламента је и да сарађује са стручним органима и тимовима у школи, предлаже мере и активности које се односе на атмосферу и односе у школи, превенцију насиља, слободне и ваннаставне активности, уређење простора, самовредновање, унапређивање и развој школе и др. Предвиђено је да ученички парламент има свој пословник који регулише начин организације и функционисања парламента, доношење одлука, сарадње, извештавања и друга питања од значаја за рад парламента. Важно је да ученици буду упознати са пословником и да имају могућност да га допуне и уреде на начин да буде разумљив и осталим ученицима.

Ученички парламент је за ученике прилика за развијање културе дијалога, подстицање толеранције, критичко промишљање о појавама и догађајима у школи и шире, развијање солидарности, одговорности, као и активно учешће у осмишљавању активности и акција у школи у различитим областима.

Питања за размишљање:

- ✓ Како стварате услове да сви ученици учествују у предлагању и избору представника у ученичком парламенту?
- ✓ На који начин оснажујете ученике да заступају идеје и интересе све деце у школи?
- ✓ Како обезбеђујете да се чује глас деце у раду органа, тела и тимова?

Идеје како да подржите рад и развој ученичког парламента:

- ✓ обезбедите простор за окупљање и одржавање састанака ученичког парламента,
- ✓ договорите трајање и време за редовно одржавање састанака парламента,
- ✓ пружите ученицима стручну подршку и помоћ у решавању изазова са којима се срећу у раду парламента и координацији активности,
- ✓ подстакните ученике да предлажу, питају друге ученике, планирају и организују различите активности, пројекте, манифестације које доприносе заједничкој добробити свих,
- ✓ организујте различите радионице кроз које ћете оснажити ученике за разумевање важности партиципације и улоге ученичког парламента,
- ✓ омогућите повезивање ученичких парламената из различитих школа, размену искуства и идеја са вршњацима, реализацију заједничких акција и сл.

Вршњачки тимови у школи се могу организовати око различитих тема. Најчешће се организују вршњачки тимови за превенцију насиља, или тимови вршњачких медијатора. То су мање формални облици организовања ученика од ученичког парламента. Чланови вршњачких тимова сарађују са представницима ученичког парламента, а често се улоге и преплићу. Најчешћа улога вршњачких тимова је да информишу и едукују своје вршњаке о одређеним темама за које су посебно заинтересовани и обучени, да пруже подршку и укључе остале ученике у активности и акције, да промовишу толеранцију, заједништво, сарадњу, праведност.

Вршњачки тим треба да карактеришу заједнички циљеви, исти вршњачки интереси, добри односи и комуникација, сарадња, међусобна подршка и разумевање. Најчешће се бирају на основу добровољног пријављивања, од свих ученика од 5. до 8. разреда, као и свих разреда средње школе, и та процедура треба да буде праведна и демократска. Чланови тима треба да буду ученици који су тимски играчи, креативни, конструктивни, толерантни и који уживају поверење својих вршњака. Најчешће се оснажују кроз програме и радионице које им пружају знања и вештине за одређене теме.

Питања за размишљање:

- ✓ Како можете да испитате интересовање ученика за формирање вршњачких тимова?
- ✓ Да ли у школи постоји спремност да се организују и оснаже вршњачки тимови?
- ✓ Како бисте могли да подстакнете формирање различитих вршњачких тимова у школи?

Идеје како да подржите рад и развој вршњачких тимова:

- ✓ Обезбедити вршњачком тиму адекватне услове и ресурсе за рад, као што су простор, опрема, материјали.
- ✓ Омогућите редовне састанке вршњачког тима, на којима ће размењивати искуства, планирати активности, решавати проблеме.
- ✓ Обезбедите члановима тима адекватну обуку и менторство, како би развили своје вештине и знања за конкретне теме.
- ✓ Подржите вршњачки тим у организовању заједничких активности, игара, радионица, пројеката.
- ✓ Подржите вршњачки тим у промовисању свог рада и резултата, кроз израду, плаката, брошура, веб страница, друштвених мрежа и сл, као и кроз организовање и учешће у јавним догађајима, као што су презентације, изложбе, саветовања, конференције и сл.
- ✓ Организујте вршњачке тимове у свом одељењу који се могу бавити пружањем подршке у учењу, решавању сукоба, укључивању новог ученика, тешким животним ситуацијама и сл.

ОСНАЖИВАЊЕ РОДИТЕЉСКИХ КОМПЕТЕНЦИЈА ЗА ВАСПИТАЊЕ ДЕЦЕ

Васпитавање деце топлином и правилима

Ако васпитавање деце посматрамо са аспекта две кључне димензије – колико љубави и подршке дете добија и у којој мери се успостављају правила понашања, препознајемо четири стила родитељства. Најпожељнији је ауторитативни стил у коме се успоставља баланс између емоционалне топлине и успостављања јасних граница понашања. Овај стил је заснован на демократским вредностима и стварном ауторитету одраслог без коришћења силе. Одрасли поставља високе захтеве, али и подстиче дете, брине о томе како се осећа и шта жели, а контрола је усмерена на непожељна понашања детета, а не на дете као особу. Овај стил је подстицајан за развој и учење детета и дугорочно даје најбоље ефекте. Подржава добру комуникацију и успостављање чврстих односа између детета и одраслих и детету даје јасноћу шта се од њега очекује. Овако васпитавана деца развијају поверење у себе и друге, личну одговорност и самосталност и уче како да управљају својим осећањима и понашањем.

Остала три стила родитељства: ауторитарни, попустљиви и занемарујући стил НИСУ пожељна јер у њима недостаје равнотежа између топлине и контроле, која је значајна за развој детета и усвајање норми понашања.

Васпитање детета треба да буде усмерено на остваривање дугорочних циљева а не само на решавање тренутних ситуација. Родитељи морају бити свестни како се реакције на понашање детета узроковане њиховим тренутним емотивним стањем, умором, стресом, журбом, присуством других особа или неким сличним факторима одражавају на дугорочне васпитне циљеве. Дугорочни циљеви васпитања се формирају под утицајем личних, породичних и друштвених вредности и традиције коју родитељи преносе на своје дете (на свестан или несвестан начин). У њих су уткане жеље и снови родитеља које имају за своје дете, али је важно да буду засновани на реалним капацитетима детета и његовим жељама и интересовањима.

Пожељно васпитавање деце је засновано на дугорочним циљевима, на односу узајамног поштовања између деце и родитеља, у коме су одрасли и нежни и усмеравајући, са високим очекивањима и захтевима према детету и спремни да му пруже подршку када је то потребно.

Породично васпитање деце има своју специфичну динамику на коју утичу различити стилови родитељства, вредности породица и заједница из који потичу родитељи, узраст, развојне фазе и личне карактеристике детета. Родитељи знају да су поједини узрасни периоди изазовнији, мада се често и браћа и сестре разликују по свом темпераменту, што боји начин на који пролазе кроз развојне фазе и начин на који реагују на васпитне методе.

Добробит и права детета, и дугорочни васпитни циљеви у фокусу су сваког успешног родитељства.

Родитељ који примењује васпитни стил заснован на пружању топлине и успостављању правила понашања, не користи и не прихвата кажњавање као васпитну методу. Он зна да је **свака казна неприхватљива** са аспекта добробити и права детета и дугорочно оставља негативне последице на његов развој и понашање, без обзира да ли је физичка (ударање руком или предметом, чупање, гурање, штипање, чупање, затварање у орман или купатило...) или нека друга форма (викање, вређање, омаловажавање, постиђивање, занемаривање, ускраћивање љубави и комуникације, уцењивање...).

Свака казна доводи до деградирања личности детета, душевне и емотивне боли, а телесно кажњавање и до физичког бола и повређивања детета.

Неки родитељи примењују кажњавање јер верују да је казна добра за васпитавање детета, неки имају лично искуство из свог детињства и мисле да је деловала позитивно, па ће исто бити и са њиховим дететом, неки по инерцији раде оно што су доживели у својој породици или видели у заједници. Често се казни прибегава у стању немоћи, када родитеља преплаве осећања и не може да се контролише, уплаши се за безбедност детета или брине о осуди околине за његово непримерено понашање.

Насупрот њима, родитељи који промишљају о васпитању, едукују се и процењују ефекте казни на себе током детињства избегавају казне јер знају да су оне израз немоћи, да доводе дете у ситуацију да трпи физичку и душевну бол, да се осећа немоћно, понижено, да буде љуто или обесхрабрено, да се стиди или осећа кривим. У том тренутку дете није способно да се бави својим понашањем, што је циљ казне, већ се бави тиме шта се у њему збива као реакција на казну и оним што осећа према особи која га кажњава.

Физичко кажњавање је посебно опасно јер се лако пређе граница и изгуби контрола, тако да може да прерасте у злостављање и повређивање детета. И друге методе кажњавања које родитељи некада осмишљавају како не би ударили дете могу значајно да оставе негативан траг, посебно јер дете не може да види везу између казне и свог понашања.

Кажњавање је неприхватљиво са аспекта права детета и његове добробити!

Важно је имати на уму да свако насиље подстиче ново насиље и да насилним методама не може дете да се научи брижном и емпатичном понашању. Насилно васпитавање детета усмерава га ка решавању проблема насилним методама, оставља последице по самопоштовање и личност детета, може га усмерити ка вршњачком насиљу, злостављању животиња и сл.

Одсуство кажњавања не значи да је детету дозвољено да ради шта жели. Напротив, васпитавање подразумева увођење јасних **правила понашања** у породици и преношење детету норми понашања у заједници и институцијама.

За дете је важно да разуме смисао правила, да њихова улога није ограничавајућа већ заштитна – да је циљ да штите права и интегритет сваког појединца, укључујући и њега самог.

У складу са узрастом, дете треба укључити у доношење правила јер се тако повећава вероватноћа да ће их поштовати. Правила која су споља одређена или начин на који су дефинисана могу да подстичу дете да их крши.

Правила понашања морају да буду дефинисана језиком позитивне акције, да буду јасна и разумљива, реална и могућа, да важе за све и да предвиђају последице за њихово кршење.

Последице непридржавања правила треба да буду повезана са конкретним понашањем детета и усмерена на промену тог понашања, а не казна или напад на његову личност.

Подршка породицама за васпитну улогу

Породица и школа су најважнији фактори у васпитању деце и зато је важно да успоставе добру комуникацију, сарадњу и поверење. На тај начин школа подржава родитеље у њиховој улози и одговорности, а родитељи подржавају школу у њеном образовном и васпитном раду и одговорности.

Поверење и сарадња са родитељима доприносе:

- подстицању учења и развоја деце и праћењу њиховог напредовања
- пружању увремењене и одговарајуће помоћи у решавању изазова са којима се деца и породице суочавају
- укључивању родитеља у планирање и реализацију школских активности
- укључености родитеља у остваривање васпитне улоге школе и заједничко деловање у интересу све деце у школи.

Наставници и стручни сарадници треба да помогну родитељима да васпитавају децу применом научно заснованих метода које уважавају права детета и доприносе њиховој добробити.

Школа може да подржи васпитну улогу породица кроз информисање, едукацију, посредовање у међусобном повезивању и размени родитеља, моделовање понашања родитеља примерима васпитног деловања запослених, саветодавни рад и пружање подршке за решавање проблема.

Информисање и едукација: Постављање проверених информација, литературе и линкова ка ресурсима на вебсајт школе и информисање на родитељским састанцима о питањима значајним за васпитање деце, укључујући и установе и службе које им могу пружити подршку. Креирање и примена програма за родитеље са јасно дефинисаним циљевима, исходима, садржајима и активностима. Радионице, тематски сусрети и друге активности могу бити реализовани уживо, на даљину или комбиновано. Њихов циљ је да родитељи провере постојећа и стекну нова знања, буду подстакнути да преиспитују свој васпитни приступ и методе и имају прилику да размењују искуства.

Пружање саветодавне помоћи родитељима чија деца имају тешкоће у учењу или понашању због сметњи у развоју, породичних проблема, развојних криза и сл. Саветодавни рад укључује индивидуалне консултације родитеља са наставником, стручним сарадником или стручним тимом, као и упућивање родитеља на одговарајуће институције.

Подстицање размене, узајамног учења и подршке међу родитељима, нпр. групе за подршку родитеља чија деца имају сличне изазове у учењу или понашању или породичну ситуацију, родитељски клубови за дружење и размену, и сл. Наставници и стручни сарадници могу подржати оснивање и рад родитељских група и клубова, и по потреби учествовати у њиховим активностима.

Укључивање родитеља у школске активности као што су излети, прославе, приредбе, хуманитарне акције, спортски догађаји, стваралачки/уметнички сусрети, посете музејима, изложбама, позоришту, биоскопу... Заједничке активности доприносе бољем упознавању наставника, родитеља и деце, и прилика су за преношење важних васпитних порука о сарадњи и заједништву.

Тражите начине како да остварите сарадњу са свим породицама и будите емпатични према родитељима деце којој је потребна додатна подршка у образовању.

Питања за размишљање:

- ✓ Да ли се осећате сигурно да са родитељима причате о васпитању деце?
- ✓ Да ли вас нешто узнемирава у вези ове теме? Шта желите да додатно научите? Нпр. васпитање деце деце адолесцентног узраста, решавање сукоба мирним путем, вештине комуникације, подстицање родитеља на промену понашања у интересу детета и сл.
- ✓ Да ли сте покушали да реализуете програм радионица који баве васпитањем деце? Ако јесте, каква су ваша искуства? Ако нисте, шта вам је потребно да би то учинили?

Идеје за рад са родитељима:

- ✓ Направите план како можете да унапредите своје компетенције за подршку васпитне функције породица: истражите релевантне публикације, вебсајтове и обуке, успоставите сарадњу са колегама и другим стручњацима у школи и ван школе и сл.
- ✓ Истражите који квалитетни програми за развијање васпитних родитељских компетенција³³ су вам доступни. Проучите их и испланирајте реализацију заједно са колегама у школи. Информишите родитеље и организујте групу заинтересованих, утврдите динамику и крените у авантуру заједничког учења, дружења и развоја.

Стрес у родитељској улози не зависи искључиво од социодемографских варијабли, већ је родитељство стресно само по себи, као комплексни задатак за који не постоји формално образовање. Зато је неопходна израда и примена превентивних програма рада са родитељима, и посебна подршка друштва како би њихов доживљај стреса био умањен, а тиме умањен стрес деце, тј. ученика млађег узраста.³⁴ Јулију Борисовна Хипенрејтер, психолог и породични психотерапеут, наводи да је:

- Важно да родитељи прихвате дете безусловно, што не значи волети га зато што је дете урадило нешто, већ зато што постоји.
- Родитељи прате оно чиме се дете бави, и не треба да се мешају у оно што дете ради уколико дете није само тражило помоћ.
- Уколико је детету тешко и спремно је да прихвати родитељску помоћ, обавезно родитељ треба да помогне, али не и да преузима обавезе за оно што дете може само да реализује.
- Дете ће сутра радити само оно што је данас радило са родитељима. Количина онога што смо урадили „заједно“ са дететом постаје дететов потенцијал за блиску будућност.

³³ Једна од могућности је примена Програма „Заједно за добробит све деце“ који је креирао ЦИП-Центар за интерактивну педагогију у оквиру пројекта „Унапређени равноправни приступ и завршавање предуниверзитетског образовања за децу којој је потребна додатна образовна подршка – Учимо сви заједно“ који реализује Министарство просвете у сарадњи са УНИЦЕФ-ом, а подржава Делегација Европске уније у Србији. Програм доприноси унапређивању компетенција родитеља и наставника за васпитне улоге и подржава сарадњу. Обухвата брошуру за наставнике са сценаријима за три сусрета, три тематска видеа и брошуру за родитеље, као и видео обуку за реализаторе.

³⁴ Вуковић, С. (2017): „Стрес родитељске улоге у контексту породичних односа и васпитног стила“, Посебна издања / Задужбина Андрејевић, ISSN 1450-801X.

- Родитељи треба бригу о личним стварима и обавезама детета да постепено препуштају детету.
- Личност и способности детета се развијају у области коју је само одабрало, јер је баш то желело и то га интересује, а не у областима родитељских интересовања.
- Не постоји ситуација у којој дете треба да трпи било коју врсту насиља.
- Родитељи могу да изразе незадовољство због неког дететовог поступка, али не због личности детета, јер се осуђује понашање, али не и дететова осећања, колико год да су непожељна или недопустива.
- Деца захтевају да родитељи и тактилно показују своју љубав, па је потребно да грле дете више пута дневно.
- Зона радости представља неколико послова са дететом или неколико породичних акција, које постају „ритуал“ који дете ишчекује знајући да је то награда за добро понашање.
- Деци је неопходно да се крећу, истражују предмете, испробавају своју снагу.
- Деци су потребни ред и правила понашања које желе и очекују, постављање разумних граница како би разумела живот и добила осећај сигурности.
- Једна од најважнијих потреба детета је да истражује свет и истражује своје могућности и полако помера границе.
- Све што бисмо код детета желели да променимо најпре би требало пажљиво проверити да није то управо оно што би требало променити код нас самих.

Постоје разни начини и могућности утицаја које родитељство нуди. Једно од могућих родитељских понашања представља циљану интервенцију, као што је родитељско ангажовање и саопштавање детету постављених граница и неких јасних правила која се на пример односе на забрану коришћења психоактивних супстанци, како би превенирали штету које могу донети развоју личности детета.

Васпитни стил родитеља има значајан утицај на школско постигнуће. Студије су показале да постоји и пад у ангажовању родитеља током средње школе, што има штетан утицај на постигнућа адолесцената. Аутономија адолесцената не треба да превише ограничава активности родитеља које се односе на сарадњу са школом, што родитељи некада не разумеју и избегавају одласке у школу како „не би контролисали дете“, чиме престају да постављају границе.

ЛИТЕРАТУРА И ЛИНКОВИ

1. Водич за подстицање демократске културе у школама

https://prosveta.gov.rs/wp-content/uploads/2023/09/Vodic_za_podsticanje_demokratske_kulture_web.pdf

Министарство просвете и Савет Европе припремили су обједињене материјале за школе како би обезбедили додатну подршку у примени Референтног оквира компетенција за демократску културу, а ради подстицања и стварања позитивних ставова, вредности, вештина, као и критичког мишљења код ученика. Водич за подстицање демократске културе у школама настали су у оквиру Пројекта „Квалитетно образовање за све“.

2. Смернице за подстицање демократске културе: пакет материјала за менторске школе

https://prosveta.gov.rs/wp-content/uploads/2023/09/Smernice_za_podsticanje_demokratske_kulture_web.pdf

Министарство просвете и Савет Европе припремили су обједињене материјале за школе како би обезбедили додатну подршку у примени Референтног оквира компетенција за демократску културу, а ради подстицања и стварања позитивних ставова, вредности, вештина, као и критичког мишљења код ученика. Смернице за подстицање демократске културе у школама настали су у оквиру Пројекта „Квалитетно образовање за све“.

3. Newsletter пројекта „Учимо сви заједно“

https://prosveta.gov.rs/wp-content/uploads/2023/07/Newsletter_Ucimo-svi-zajedno_web.pdf

Пројекат „Учимо сви заједно“ унапређује инклузивно образовање као општеприхваћени стандард у образовном систему Републике Србије. Пројекат спроводе Министарство просвете и УНИЦЕФ, уз подршку Европске уније. Погледајте Newsletter пројекта „Учимо сви заједно“.

4. Како бринути о себи током кризних ситуација. Како се суочити са кризним догађајем – за младе

https://prosveta.gov.rs/wp-content/uploads/2023/05/Za-mlade_cyr_web.pdf

5. Ка праведном образовању – за спречавање сегрегације у установама образовања и васпитања и предузимање мера за десегрегацију

Водич је настао у оквиру пројекта „Партнерство за праведно квалитетно образовање“ који реализује ЦИП-Центар за интерактивну педагогију, уз подршку Дечје фондације Песталоци и Министарства просвете.

6. Приручник за школе – планирање, спровођење и праћење мера за спречавање осипања ученика из образовног система

Приручник за планирање, спровођење и праћење мера за спречавање осипања ученика је намењен запосленима у основним и средњим школама да би им олакшао примену прописа везаних за спречавање осипања ђака, пружајући им конкретне смернице и инспирацију за активности које сами могу предузети на нивоу своје школе. Настао у оквиру пројекта „Спречавање осипања ученика из образовног система Републике Србије“ који су реализовали УНИЦЕФ у Србији и Центар за образовне политике, у сарадњи са Министарством просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

7. Приручник „Смернице за интеграцију референтног оквира компетенција за демократску културу“

https://prosveta.gov.rs/wp-content/uploads/2022/07/COE_Kvalitetno-obrazovanje-za-sve_publikacija.pdf

Приручник садржи свеобухватне смернице у имплементацији Референтног оквира квалификација за демократску културу (РОКДК) у план наставе и учења 10 одабраних предмета. Такође, он омогућава наставницима да процене свој допринос имплементацији РОКДК у наставним и ваннаставним активностима и даје им практичне примере и савете како да направе сопствене планове часова. Приручник је израђен уз финансијску подршку Европске уније и Савета Европе.

8. Живот у демократској породици

<https://prosveta.gov.rs/wp-content/uploads/2022/05/HF27-living-democratic-family-SRP.pdf>

Публикација је намењена родитељима који теже да своју децу одгајају тако да постану активни грађани и грађанке. Она је усмерена на на адолесценте, од 15 до 19 година. Иако су првенствено намењене родитељима, публикације се могу користити у школама и од стране образовних стручњака. Развијена је у оквиру заједничког пројекта Европске уније и Савета Европе „Квалитетно образовање за све“.

9. Одрастање у демократској породици

<https://prosveta.gov.rs/wp-content/uploads/2022/05/HF27-growing-up-democratic-family-SRP.pdf>

Публикација је намењена родитељима који теже да своју децу одгајају тако да постану активни грађани и грађанке. Она води читаоце кроз стилове родитељства и ситуације из свакодневног живота породице где је могуће користити демократију како би се помогло деци да превазиђу проблеме. Публикација је намењена родитељима деце од 6 до 10 година и од 11 до 14 година. Иако је првенствено намењена родитељима, публикација се може користити у школама и од стране образовних стручњака. Развијена је у оквиру заједничког пројекта Европске уније и Савета Европе „Квалитетно образовање за све“.

10. Ка сигурном и подстицајном школском окружењу водич за школе

У Водичу су интегрисана знања, искуства и ресурси настали кроз реализацију, праћење и евалуацију програма „Школа без насиља“. Водич је доступан на линку:

<https://prosveta.gov.rs/wp-content/uploads/2020/06/Ka-sigurnom-i-podsticajnom-skolskom-okruzenju.pdf>

11. Компетенције за демократску културу: Живети заједно као једнаки у културно разноликим демократским друштвима. Сажетак.

<https://prosveta.gov.rs/wp-content/uploads/2021/12/D-5-Competences-for-democratic-culture-SRP-1.pdf-1.pdf>

12. Наставник као рефлексивни практичар – Примери добре праксе,

Јелена Радишић Невена Буђевац Смиљана Јошић Александар Бауцал.
Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, 2015.

<https://www.trgovackaskola.edu.rs/files/vesti/nastavnik%20prakticar%20primeri%20dobre%20prakse.pdf>

13. Опште упутство за јачање васпитне улоге школе кроз унапређивање ваннаставних активности у основним и средњим школама

<https://zuov.gov.rs/wp-content/uploads/2020/05/vaspitna-uloga-skole.pdf>

14. Подстицање демократске културе у школама: Како до демократске културе у школама. Примери добре праксе

<https://rm.coe.int/hf27-best-practices-srb/168093f4a4>

15. Позитивна дисциплина
(Positive discipline) dr. Jane Nelsen

<https://www.positivediscipline.com/about-positive-discipline>

16. Позитивна дисциплина у свакодневном родитељству
(Positive discipline in everyday parenting), dr. Joan E. Durrant, Save the Children

<https://nwb.savethechildren.net/sites/nwb.savethechildren.net/files/library/pozitivna-disciplina-roditelji-web.pdf>

17. Позитивна дисциплина у свакодневном подучавању
(Positive Discipline in Everyday Teaching: Guidelines for Educators), dr. Joan E. Durrant, Save the Children

<https://nwb.savethechildren.net/sites/nwb.savethechildren.net/files/library/pozitivna-disciplina-nastavnici-web.pdf>

18. Правилник о стандардима квалитета рада установе
(„Сл. гласник РС – Просветни гласник“, бр. 14/2018).

<https://www.paragraf.rs/propisi/pravilnik-standardima-kvaliteta-rada-ustanove.html>

19. Референтни оквир компетенција за демократску културу.

<https://rm.coe.int/rfcdc-serbian-vol1/1680a209a2>

20. Смерница за организацију и реализацију образовно – васпитног рада у основној школи у школској 2023/2024. години.

https://prosveta.gov.rs/wp-content/uploads/2023/08/OSNOVNA-SKOLA_Smer-nice-za-organizaciju-i-realizaciju-OV-rada-2023_2024.pdf

21. Смерница за организацију и реализацију образовно-васпитног рада у средњој школи школској 2023/2024. години.

https://prosveta.gov.rs/wp-content/uploads/2023/08/SREDNJA-SKOLA_Smernice-za-organizaciju-i-realizaciju-OV-rada-2023-2024.pdf

22. Стратегија развоја образовања и васпитања у Републици Србији до 2030. Године
(„Сл. гласник РС“, бр. 63/2021).

https://prosveta.gov.rs/wp-content/uploads/2021/11/1-SROVRS-2030_MASTER_0402_V1.pdf

23. Закон о ратификацији Конвенцији Уједињених Нација о правима детета

„Сл. Лист СФРЈ – Међународни уговори“, бр. 15–90 и „Сл. Лист СРЈ – Међународни уговори“, бр. 4–96 и 2–97).

https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_ratifikaciji_konvencije_ujedinjenih_nacija_o_pravima_deteta.html

24. Закон о основама система образовања и васпитања

(„Сл. гласник РС“, бр. 88/2017, бр. 27/2018 – др. Закон, бр. 10/2019, бр. 27/2018 – др. Закон, бр. 6/2020, бр. 129/2021 и бр. 92/2023)

https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_osnovnom_obrazovanju_i_vaspitanju.html

25. Закон о основном образовању и васпитању

(„Сл. гласник РС“, бр. 55/2013, бр. 101/2017, бр. 10/2019, бр. 27/2018 – др. Закон, бр. 129/2021 и бр. 92/2023)

https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_osnovnom_obrazovanju_i_vaspitanju.html

26. Закон о средњем образовању и васпитању

(„Сл. гласник РС“, бр. 55/2013, бр. 101/2017, бр. 27/2018 – др. Закон, бр. 6/2020, бр. 52/2021, бр. 129/2021, бр. 129/2021 – др. Закон и бр. 92/2023)

https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_srednjem_obrazovanju_i_vaspitanju.html

ВАСПИТАЊЕ

У ФУНКЦИЈИ ДОБРОБИТИ И ЦЕЛОВИТОГ РАЗВОЈА ДЕЦЕ

Водич за запослене у установама основног
и средњег образовања и васпитања

Издавач:

Министарство просвете

Аутори:

Стручни тим ЦИП-Центра за интерактивну
педагогију и Министарства просвете

Дизајн:

MASSVision d.o.o.

Лектура:

Бојана Ђурић

ISBN-978-86-7452-094-9

Драге колегинице и колеге,

надамо се да вас је овај Водич инспирисао да сагледате своју васпитну праксу и дате себи могућност да унапредите или проверите све оно што радите у васпитној области.

Позивамо вас да заједно са колегама и родитељима стварате услове да деца одрастају у подстицајном окружењу, да усвајају вредности које ће допринети да у будућности буду успешни у свом послу али да поштују универзалне вредности како би постали добри људи, пријатељи, колеге, родитељи, комшије и грађани који доприносе демократском развоју заједнице и читавог друштва.

Ауторски тим